

Эхэ хайхан нютагаа эд хамта мандуулга!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгэдэ
арадай
газетэ

1996
МАЙН
23
Хабарай һүүл хара луу
нарын 21
ЧЕТВЕРГ
гарагай 5
№96 (19436)
Газетын сэл
Хэлсээтэ.

Мүнөөдэрэй
шухамт
асуудам

ГОЛ ШУГАМАА БАРЯАД...

ХАХАД ЖЭЛ болоод газетэдэ захил хэдэг хаһын ерэхэдэ, зүрхэ сэдхэлээ үбдэхэш. Урданшье түрэлхи хэлэн дээрээ хашаншагаар газетэ захидаг байһан "хара толгойтон" мүнөө бүри зохироо даа... гэн гэхэйш анхан "Буряад үнэн" абажа һураһан уншагшаднай мандаа урбаагүй байхадань баярлахаш. Зариманиинь "Буряад үнэн" зарим хүдэлмэрилэгшэдһөө үлүүгээр идхалга хэжэ, өөһэдөө захихынгаа хажуугаар шэнэ хүнүүдтэ захюулха юм байна. Энэ - ехэ һайн.

1996 оной үлөөшэ хахад жэлдэ юу хэхэ байһанаа бэшэхэ даабари абаад байхадань, уншагшадтаа юу дуулгажа, юутээр гайхуулха бэлэйбди гэхэдэм, шэнэ юумнишье ханагдабагүй. Гэбэшье урдань баржа ябаһан жолоогоо улам батаар бажуухабди, гол шугамаа алдахагүйбди гэжэ найдуулха байнаб.

Мүнөө дэлгүүрэй экономикын эрхэ мэдэлдэ орожо байһан сагта хаа хаанагүй мүнгэн хомор. Хүгжэлтын зогсонги сагта гэхэ гү, али бүри урданшье соёл болбосорол, эрдэм һуралсал мүнгэнэй хангалтаар ходоодоол дутамаг, һомололгын үлөөдэһэн - дутааһан, "үбдэл-сүбдэл" үгтэдэг байһан лэ ааб даа Харин мүнөө юмэн бүришье бэрхэтэй байдалда оронги.

Үнгэрхэдөө, уран зохёолшодой бэшэһэн юмээ ном болгожо, уншагшадтаа хүргэхэ аргагүй бололхой. Юуб гэхэдэ, номой хэблэл гүрэнэй зүгһөө тэдхэгдэхээ болонхой. Иимэ үедэ "Буряад үнэн", "Байгал" журнал буряад хэлэн дээрэ бэшэдэг уран зохёолшодой гол тулга болоод байна. Тиигэдэ лэ зохёолшодойнгоо бэшэһэн томо бүтээнүүдһээ горитойхон хэлэгүүдые, зарим зохёол бүхэлээрнэ һубарюулжа гаргадаг болоһыемнай уншагшад мэдэнэ. Энэ хэрэгэ саашадааншье үргэлжэлүүлхэбди. "Буряад уран зохёолшодой шэнэ бүтээнүүдһээ" гэхэн нэмэлтэ гаршагнай эндэ гол үүргээ бэелүүлхэ. Мүн шэмэ, шүлэгүүдэй цикланууд энэл гаршаг доро барлагдаха. "Эртэ урдымнай уран бэлигэй дээжэһээ" гэхэн нэмэлтэ гаршагнай орхидохогүй, олон материал толилодохо.

Буряад Республикын арадай пост Ц.Д. Дондокова "Наһанай бэшэг" гэжэ нэрлэгдэһэн мемуар-дурдалга бэшэжэ байнхай. Хоёр томо бүлэгын барлагдажа, олоной дунда һонирхол үүсхэ һэн. Мүнөө гурбадахи бүлэгын манда асаранхай. Тэрэн баһал һаяр барлагдаха.

Анханда басни, шүлэг бэшэжэ, буряад уран зохёолой болоһо алхалан С. Норжимаев һүүлэй жэлнүүдтэ романууды бэшэһэн. "Сэлмэхэ тэнгэрин хая" гэхэн хоёрдох романһаань ехэхэн хэлэг "Буряад уран зохёолшодой шэнэ бүтээнүүдһээ" гэхэн нэмэлтэ гаршаг доро толилодохо юм.

Буряадай оюун бэлигтэ пост Д. Улзытуевай түрһөөр 60 жэлэй ой мүнөө жэлдэ гүйсэхэ. Энэ поздэй архивһаа зохёолнууд толилодохо, мүн зохёохы ажал тухайдань шэнжэлгэнүүд, аурдалганууд барлагдаха юм.

Наһа бараһан бусадшье бэлигтэ олон зохёолшодой түрһөөр тэбхэр ойн үдэрнүүд мүнөө жэлдэ тудалдана.

Онсолбол, Ч.Р. Намжиловай түрһөөр 70 жэлэй ой июниин 10-да гүйсэхэ. Мүн Д.Р. Батожабайн, Д. Хилтухинай, Ш.Нимбуевай, Б. Санжинай, С. Ширабоной, И. Тугутовай ойн үдэрнүүд энэ жэлдэ тэмдэглэгдэхэ.

Гадна наһа бараһан уран зохёолшодойнгоо орхихон зохёолнууды иматгал түрэн үдэртэнь бэшэ, харин саг үргэлжэ гаргажа байхабди. Тэрэнэй тула "Толилодоогүй зохёолнуудһаа" гэхэн нэмэлтэ гаршаг бии болгодонхой. Мүн наһа уран зохёолдо гуурһаа туршадаг залуушууд харгы гаргахын тула "Танилсагты: шэнэ нэрэ" гэхэн нэмэлтэ гаршаг байха. Юмэ бэшэдэг залуу нүхэд зохёолнуудһаа эльгээхэдэ, обог, нэрэ, алдараа гүйсэдөөр зааха, хажуугаарнь зохёолнуудһаа хүхэ гү, али хара бэхээр бэшэхэ ёһотой (ногоон, улаан үнгэ мишинисткын нюдэндэ муу гэдэг!). Мүн наһа намтараа хуряангыгаар

бэшээд, фото-зурагаа хабсаргаад, хаягаа хайнаар заагаад, редакция эльгээхэ ёһотой.

Тиихэдэ "Уншагшадимнай туршалгануудһаа" гэхэн нэмэлтэ гаршагһаа "наһаа эдихэн, нарбаа сайһан" бэшээшэдтэ хабаатай. һарадаа нэгэ удаа гарадаг "Уран зохёолой хууданһы" уншагшаднай ходоол хүлээдэг. Энэ хууданһаа һонин болгохын тула манай гэшүүд, илангаяа энэ хууданһанай түлөө харюусадаг Дондок Бальжинимаев оролдохо.

Һүүлэй үедэ мэдээжэ артистнуудай түрһөөр 50-60, мүн дээшэшье наһа гүйсэхэдэ, наһа бараһан бэлигтэнэй ойн үдэртэ зорюулан, бүхэли залгалаа хуудана зорюуддаг болоһыемнай уншагшад анхараа ёһотой. Гадна театрай тайзан дээрэ шэнэ зүжэгүүдэй, оперын, баледэй табигдахада, рецензи, шэнжэлэл толилодохо, "Театр" гэхэн нэмэлтэ гаршаг хэрэглэдэг һэмди, саашадааншье хэрэглэдэг байхабди.

Эрдэм һуралсалай гол шухала асуудалда урдынхи шэнги онсо анхаралаа хандууддаг байхабди. "Багшын булан", "Эрдэм һуралсалай шэнэ шатада" гэхэн нэмэлтэ гаршагтамнай багшанар эдэбхитэйгээр хабаадаха гэбэл, эрхим хэшээлэйнгээ гү, али бүхэли үлөө хэшээлнүүдэй дэлгэрэнгы түсэбһы эльгээдэг байхыень, багшанарта ханданабди.

Мүнөө хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, БГУ-гай доцент Н. Б. Дугаровай "Буряад үгын сан" гэхэн томохон материал "Багшын буланда" барлагдажа байна. Гадна академик, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, БГУ-гай профессор Э. Р. Раднаевай "Буряад литературна хэлэн ба тэрэнэй хүгжэлтэ тухай һанамжанууд" гэхэн горитойхон статья олон дугаарта гарахаар бэлдэгдэжэ байнхай.

Хүүгэдэй уншаа зүйлнүүдтэ бишыханшье нэмэри болгохын тула "Хонхо" хууданһаа хүүгэдэй зохёолшодто зорюуддаг болонхойбди. Гэбэшье һургуулийн һурагшадтай зохёохы эрмэлзэлые баһал дэмжэжэ шухала. Тиимэхээ тус-тус һургуулийн уран зохёолой нэгэдэлнүүдэй, хизаар ороноо шэнжэлгын кружогуудай гэшүүдэй бэшэһэн, согсолһон зүйлнүүдые "Хонхо" хууданһаа дуратайгаар барладаг байхабди.

"Соёлой һонин" гэхэн долоон хоногтоо нэгэ дахин гарадаг, заншалта нэмэлтэ гаршагнай олондо танил болонхой. Соёлой асуудалы газетэдэ хайнаар харуулхын түлөө харюусалгатай Бэлигма Орбодоева һахы-һалаг оролдодог. Гэхэ зуура зарим нютагуудта соёлой байһан, клуб мэтын гуламтануудай дорой байдалда оронхойшье һаа, энээнтэй эбсэнгүй, шэнэ зүжэгүүдые табижа, концерт-наада эмхидхэжэ байдаг эдэбхитэд хүдөө нютагуудта олон. Тэдэнэй ажалые харуулха талаар хүдөө бэшэгшэд манда туһалха дүүрэн аргатай даа. Хүдөө нютагуудта соёл болбосоролой байдал тухай, соёлой шэнэ һонин тухай саг соонь манда бэшэжэ, дуулгажа, хонходожо байгыт гэжэ уншагшадтаа хандана гээшэбди.

Буряад литэ, зурхайн тайлбари олоной һонирхол татадаг. Монгол, түбэд, буряад мэргэн зурхайшадтай тайлбаринууд гарагай, нарын, үдэрэй, мэнгын, һуудалай шэнжэнүүдтэй зохилдуулагдан үгтэдэг гээшэ. Саашадаа энэ шэнжэ, тайлбаринууд улам нарижуулагдаха.

Манай газетын шарай болоһон "Толи" хуудан долоон хоног бүри гаража байдаг гээшэ ааб даа. Энэ хууданһаа һонин болгохын тула оролдодог гээшэбди. Гэбэшье манай уншагшадтай хабаадалгагүйгөөр, өөһэдынгөө хүсөөр энэ хууданһые гаргаха, һонин болгохо гээшэ бэрхэтэй. Хаанашые барлагдаагүй онһон үгэнүүдые, таабаринууды, богонихон ябаган хөөрөөнүүдые, ушаралта ябадалнууды уншагшаднай эльгээжэ байха аргатай.

Манай таһагай хүдэлмэридэ дутуу дунда зүйлнүүдһы олон. Шадаал һаа, тэдэнээ усадхажа, һонин материал оложо, уншагшадтаа баясуулха гээшэ бидэнэй гол зорилго мүн.

Ц. ДОНДОГОЙ,
соёлой, һуралсалай ба эрдэмэй
таһагы даагша.

Буряад Республикын Правительствода

"ӨӨНЭДТӨӨЛ НАЙДАХА"

Буряад Республикын Правительствоын ээлжээтэ заседани боложо үнгэрбэ. Тус заседаниие республикын Президент Правительствоын Түрүүлэгшэ А. В. Потапов хүтэлбэрилөө.

"Буряад Республика дотор эдэе хоолой ороһо үйлэдбэрилгын программа тухай" асуудал түрүүлэн хаража үзэгдэбэ. Республикын хүдөө ажалһын ба эдэе хоолой министр А. М. Шевченко энэ асуудалаар элидхэнэ байна.

Манай республика дэлгүүрэй экономикын эрхэ байдалда өөрын эдэе хоолой ороһо таряа ехээр үйлэдбэрилхэ зорилго урдаа табина. Урдань эдэе хоолоо хэрэглэгдэхэ ороһон манай республикада ургадаггүй гэхэ мэтэ шалтаг урдаа баряад, ондоо тээлхэ худалдажа абадаг байһан юм. Мүнөө бидэ эдэе хоолой ороһо үйлэдбэрилхэ хэрэгһы эрид найжаруулха ёһотойбди. Тиимэхээ энэ программы баталхые Правительствода дурадханабди, гэжэ министр хэлээ.

Үнэхөөрөөшье, энэ тон шухала хэрэгһы найжаруулхын тула нилээд мүнгэн зоори жэл бүри республикын бюджетдээ гаргашалха гэжэ хараалагдаба. Байгша онһоо эхилжэ, тус программа бэелүүлгэдэ бүхыдөө 74 миллиард түхэриг гаргашалагдаха болоно. Жэл бүри 112 мянган тонно эдэе хоолой ороһон нөөсэлэгдэхэ ёһотой. Тиихэдэ республикын аймаг ямар ажахыда эдэе хоолой ороһо таридаг болохо ажахынууд тодорхойлогдобо.

Удаань "Буряад Республика дотор уушханай ханяадатай тэмсэхэ талаар хойшолоуулашагүй хэмжээнүүд тухай" асуудалаар республикын элүүрые хамгаалгын министрэй орлогшо В. В. Бубеев элидхэбэ. Уушханай ханяаданай дэлгэрһэн ушар социальна, экономика, экологическа байдалай мууданан ябадалтай сэхэ холбоотой гээд мэдээжэ ха юм. Республика доторнай һүүлэй 4 жэлэй туршада уушханай ханяадаар үбшэлхэ ушар 215 процентээр ургаһан байна. 1995 оной дүнгөөр 100 мянган хүн бүхэндэ абажа тоолобол, 124 хүрэнэ байна. Россин Федераци доторхи 100 мянган хүн бүридэ абажа үзэбэл, дунда зэргээр 57,8 болоно. Энэ хугасаа соо буряад үндэнэ яһатанай дунда уушханай ханяаданда нэрбэгдэхэ ушар 3 дахин дээшэлээ гээд статистика гэршэлнэ. Ухибүүдэй дунда уушханай ханяадан мүн лэ дэлгэрээ.

Уушханай ханяада аргалдаг эмнэлгын эмхи зургаануудай материално-техническ үндэһэн һуури муу гэжэ хэлэгдэ. Эдэ болон мунсг дутагдалнууды усадхаха хэрэгтэ 2000 он хүрэтэр жэл бүри бүтэдг ехээр һомлохо тогтоол баталагдаба. Жэшээлхэдэ, 1997 ондо уушханай ханяада аргалхада, 12 миллиард, 1998 ондо 10 миллиард үлүүтэй мүнгэн гаргашалагдаха байна. Гэхэ мэтээр уушханай ханяадатай тэмсэхэ талаар тодорхой хэмжээнүүд тус программаар хараалагдаа. "Республика соогоо өөрынгөө хүсэндэ найдаха хэрэгтэй" гэхэн тобшолол А. Потапов хэбэ.

"1996-1997 онуудта Буряад Республика дотор нютагай өөһэдын хүтэлбэриие хүгжөөхэ хэрэгтэ нүлөөлхэ талаар республиканска программа" тухай асуудалаар Гүрэнэй албанай, кадрнуудай политикэдэй түрүүлэгшын орлогшо Д. А. Ивайловский, "Буряад Республика дотор газар ашагалгын байдал тухай" Республикын Газарай нөөсын ба газар эсхэмжэлгын талаар комитедэй түрүүлэгшэ Ю. И. Алексеев, "Буряад Республика доторхи ажал ябуулгын зарим зүйлнүүдтэ лицензи үгэхэ талаар хэмжээнүүд тухай" республикын экономикын министрэй, уялганууды дүүргэгшэ А. И. Мельник, "1993-1995 онуудта уялгата медицинскэ страхованиин Буряадай территориялна жасын ажал ябуулга тухай" тус жасын директор О. В. Логина элидхэнэ байна. Зүбшэн хэлсэгдэһэн бүхы асуудалнуудаар Правительствоын тогтоолнууд баталан абтаба.

С. ОЧИРОВ

УРИНАБДИ

Буряад Республикын "Илалта" гэхэн Жаса бүхы ветеранууд-фронтовигууды 1996 оной майн 24-дэ 17 сагта "Дружба" кинотеатрта харуулагдаха "Нүхэд тухайгаа" гэхэн фильмдэ урина. Фильм түлөөһөгүйгөөр харуулагдаха.

Манай аймагсоохи байдал тухай хэлэхэ болоо хаа, энэ үбэл зайн талай хүсөөр, халуун унаар хангалга зарим үедөө хэдэ хэдэн үдэрөөр таалдажа, ажаһуушанье, предпритинууднь нилээд аягүй байдалда орожо, хохидоһон байха. Имэ ушарнууд урдандаанье үзэгдэжэл байгаал даа, зүгөөр үнгэрһэн үбэл хэдэн үдэрөөр, неделээр түлэгдөөгүй байрада дарааха хэрэг гаража, байдал бүри ороо болгоо. Нара бүридэ халуун, хүйтэн уһанай түлөө түлбэри оруулжа байдаг юрын ажаһуушад эндэ эзэмтэй бэнэ...

Закаменск хотын предпритинууд болон эмхи зургаануудыг зайн талай хүсөөр, дулаагаар, халуун, хүйтэн унаар хангажа байдаг нэгэл эмхи бина гэхэдээ, Горкоммунэнерго тухай хэлэнэб. Горкоммунэнерго начальник Юрий Иванович Грачёв энэ үбэл үзэгдэһэн эдэ бүхы бэрхшээлүүд тухай ингэжэ хэлэнэ:

- Горкоммунэнерго гэшэмнай юрэнхыдоо ажахын тоосооной эмхи байха. Эдын комбинатад дулаанай болон зайн талай сетүүдэй цех байһанаа 1993 оной май нараа хотын захиргаанай мэдэлдэ орожо, муниципална предприти бодоһон байхабди. 2-3 жэлэй саана мунгэ алтааршье дутадаһаншье мүртоо, ажалынгаа эршэ һуладуулангүй, нэгэжэгдээр хүдэлжэ гарадаг һэмди. Тийхэдэ бидэ ооһодоо хэлсээ баталжа, түлшнэ худалдан абадаг байгаабди. Ехэнхидээ мазут Ангарск хотын нефть буйлуулдаг заводһоо абадаг һэмди.

Зүгөөр мүнөө Закаменск хотын ажаһуушадые болон предпритинуудыг дулаагаар хангаха хэмжээнһээ түлшнэ багаар худалдажа абанһанаа, предпритинууд болон эмхи

зургаануудай Горкоммунэнергодэ түлбэриг саг болзортонь түлэнгүй байһанай хойшолонгоор нимэ шахардуу байдал тогтоһон байна. Нёдондо республикын Финансын министерство, Зүүн Сибириин түмэрзамай Улаан-Удын отделени, Закаменск хотын захиргаан гурбанай хоорондо түлшнэ тухай хэлсэн баталагдахадаа, ямар түхэлэй түлшнэ, ямар болзорто хэды шэнээн худалдан абаха тухай

хулжана гэхэ байнаб. Өһөдөнгөө талаһаа Горкоммунэнерго хүтэлбэри түлшнэ ноосэ байгуулха талаар хургаашье хүдэлгөөгүй бшуу. 10000 тонно түлшнэ үбэлэй хахад бологор лэ хүрэхэ гэжэ тэдэндэ мэдэтэй байгаа.

Хэрбээ районой гулваа В. Б. Соктоевой "Годли" фирмэтэй 3000 тонно түлшнэ абаха тухай хэлсээ баталжа абаагүй хаань, үшөө юун болохо һэм, хэлэхэнь хүндэ. М-40 түхэлэй 2,2 мянган

аабза. Наяхан шотагай өһөдөнгөө хүтэлбэрилгын Советэй ээлжээтэ сесси боложо, аймагай бюджет баталан абтагдаа һэн. Манай аймагта нэгэ хүнэй хубида гаргашалагдааг гарзын хэмжээн республика соо эгээлехэ гэжэ тэмдэглэдэнэ һэн. Закаменскда болбосон түхэлтэй гэр байрануудай тоо олон байжа, түлшнэ үнэ сэнгэй дэршэлһэнһээ бюджетэй 40 проценти түлшнэ худалдан абалгада

Дэлгүүрэй зүбшэхэ зүйлнүүд

“НАЙДАЛ ЭГЭЭЛ ҺҮҮЛДЭ ҺҮНЭДЭГ...”

Тодорхойгоор баримталагдаагүй дээрэнһээ 3 миллиард 900 миллион түхэригтэ 10000 тонно мазут абаха гэжэ хараалагдаһан байгаа. Тээд энэнь оройдоол үбэлэй тэн болотор хүрэхэ хэмжээнэй түлшнэ байгаа ха юм... Үшөө нэгэ дутагдаг гэхэдэ, түлшнэ ноосэ хэгдээгүй байһоо. Июнь соо баталагдаһан хэлсэн соо ямар түхэлэй түлшнэ абахаб гэжэ тодорхойлогдоогүй һэн тула М-40 түхэлэй 2,2 мянган тонно тон муу шапартай мазут байһыень республикын гүрэнэй нефтийн талаар инспекци шалгахдаа элрхэйлээ һэн. Наян шапартай мазут 90 градуста носодог, харин энэ түлшнэ 160 градуста арай шамай носодог, 7 дахин үлүү уһанай холисотой гэжэ элрхэн юм.

Энэ үбэл дулаагаар хангалгада ушарһан дутагдаһуудай түлөө гансал Закаменск хотын захиргаан зэмтэй гэжэ хэлэхэдээ, Ю. И. Грачёв үнэн харюуһаа

тонно түлшнэ газарта адхарты гэжэ хэһшье Горкоммунэнергодэ заагаагүй. Ямар режимдэ носодог түлшнэ гэһнэб гэжэ бодожо, шалгажа үзэхэл байгаа, арадай мунгые ингэжэ һалхинда хаяжа байхада, нүгэл лэ ха юм. Миний һанахада, Горкоммунэнергодэ ажалай гурим, журам һула, ходо хазатай руулагдааг, харюусалга тухай үнн мартажархинхай хэбэртэй, - гэжэ Закаменск хотын захиргаанай зайһан В. К. Старицын хэлэнэ.

Энэ хоёр тала зэмсээ бөө бөөдөтохоодла, хэһшншье оор дээрээ абажа, мэдэрхэ янзагүй. Энээнине элрүүлхэ комисси байгуулагдаа һэн. Үнэхөөрөөшье, нимэ хүшэр үе сагта үнэ сэнгэй түлшнэ асараад газарта хаяжа байха гэһнэ дэлгүүрэй үе сагта тааралдахагүй хэрэг гэһнэ. Комисси оорын тобшолол хэхэ бээ даа, тээдшье энэһнһээ боложо, болоһон юумэн хубилаад орхиһогүй

гаргашалагдаа. Закаменскын сад-огород ургуулагшадай "Горняк" бүдгэмэй түрүүлшнэ И. И. Поленко ингэжэ хэлэнэ:

- Эдын нэгэ шат үшөө бараг бардам байдалтай предприти байхадаа, бидэндэ болохотой туһаламжа үзүүлдэг һэн. Мүнөө бидэ хэгдэшье хэрэггүй, хабаагүй эмхи болонхойбди. Газар гэшшэ хүнине хоолууддаг гэжэ ноёд һайдүшнэ мартаһанхай. Манда али болохо туһаламжа үзүүлдэггүй хаань, манай бүдгэм хохидоһо.

Ная үнгэрһэн сесси дээрэ би үгэхэлэжэ, шинэхэгдэхээр болоһон асуудалнууддаа нэрлэжэ үгөө һэм туһа үзүүлхэ тэһшнэ хэлсэгдээ. Байһал найдаха хэрэг гарнал даа. Найдал энээл һүүдэ һүндэг гэлсэгһнэ.

...Газаа наран игаажа, үдэр уга болоно, ажалынгаа һүүдэ эсһөһшншье хаа, хүнүүд огород тэһшнэ яарадаг болохо эхилэб. Энэһнхэдээ уга үбэлэй һүүдэ урин хабар ердэг гэхэн үгыг баримтална гэһнэ.

Н. ГАРМАЕВА.

ШАГНАЛ

Хореографиин талаар габьяатай байһанайнь, дорһоо уржажа ябаа залуу үетэнине гоё һайханине ойлгохоор хүмүүжүүдһэнһинь түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар республиканска түбэй балетмейстер Чимитова Татьяна Марковнада "Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрлэгшэ" гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Буряад литературыг хүгжөөлгэдэ габьяатай байһанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар Россия Федерациин Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, уран зохёолшо Дугаров Даши-Дымбрыл Дармабазаровичта "Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрлэгшэ" гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Элүүрыг хамгаалгын талаар габьяатай байһанайнь ба үни удаан саг соо ороддосогойгоор хүдэлмэрлэһэнһинь түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министрствын ОВ 94/2 зургаанай медицинакэ частини медсестра Дэбзева Надежда Дашидондоковнада "Буряад Республикын элүүрыг хамгаалгын габьяата хүдэлмэрлэгшэ" гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо.

Худалдаа наймаанай талаар габьяатай байһанайнь ба үни удаан саг соо аша үрэхэтэйгээр хүдэлмэрлэһэнһинь түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 16-най Зарлигаар "Буряад Республикын хангалгын азбанай габьяата хүдэлмэрлэгшэ" гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгобо гэбэл:

Асхаев Платон Арефьевичтэ - ВСЖД-гэй Улаан-Удын отделениин хүдэлмэриншэдыг хангалгын талагай начальнигай орлогшо.

Черных Алла Алексеевнада - Улаан-Удэ хотын захиргаанай комитэдэй түрүүлэгшын орлогшо.

Үни удаан саг соо аша үрэ ехэтэйгээр хүдэлмэрлэһэнһинь түлөө Буряад Республикын Президент 1996 оной апрелин 26-най Зарлигаар пенсионер Цыбиков Цырен Будаевиче - Буряад Республикын Хүндэлэлэй грамотаар шагнаба.

МҮНГЭН ҺАНГАА АРЬБАЖУУЛҮЛҮСЭН АШААР

Мосбизнесбанкын Буряадай дирекциин байгуулагдаһаар табан жэл

РОССИН эгээл найдамтай 5-6 банкын тоодо Мосбизнесбанк оролсодог гэхэн мэдээсэл-баримта түбэй нонинуудта нёдондо толилогдоо бэлэй.

Имэ хугасаа соо тус байгууламжа республикын эконоимкодо, үйлэдбэридэ ямар нүлөө үзүүлээб? Олон балкннуудай гарзада орожо, хандаржа байхада, ажал абуулгаая ямар аргаар үргэдхэнэб?

Газетын корреспондент Галина ДАШЕЕВА нимэ асуудалтайгаар Мосбизнесбанкын Буряадай дирекцине хүтэлбэрилэгшын орлогшо Г. И. КАЛМЫНИНАДА ханданһан байна.

Г. И. Калмынина: Россия дотор мүнөө Мосбизнесбанкын харьяата 54 филиал хүдэлнэ. Нэгэншншье һалан хандаржа тэмдэгтүй, эконоимческа байдалынь тогтууритай юм.

Байгуулгын түрүүшнэ шатамнай юундэ урагшатай байгааб гэбэл, гүрэнэй банкын үндэһэн дээрэ анхан эмхидхэгдээ бэлэй. Саашадаа ажал абуулгаая даамай бодомжотойгоор эрхилжэ, аша үрэтэй халбаринуудта мунгээ оруулаабди.

Үлүү ехэ олзын хойноһоо ороогүйбди. Тийхэ зуураа акцинуудаар дивиденд жэлэй 500 процент саг үргэлжэ түлөөд байгаабди. Хэды олон акционернэ бүлгэмүүд, предпритинууд акцинуудаа тараагаа һэм, тээд дивиденд гэһнше үсөөһиншн лэ түлөө ха юм.

КОРР.: Галина Ивановна, ямар предприти, эмхинүүдтэй урьһаламжа үгэлгын талаар харилсаатай гэһнэбта?

Г. И.: 1,5 мянган юридическэ шюуртай харилсаатайбди. Эгээл тононуудынь нэрлээ. "Нарин сэмын мануфактура", "Авиазаход" гэхэн акционернэ бүлгэмүүд, алта малтан абадаг артельнүүд, тэрэ тоодо "Рассвет", "Кораллон", "Заря", модо болбосорууддаг "Вектор-Алюс", "Селенгалес", Хандагатайн леспромхоз, "Имппульс" предпритинууд, акционернэ "Электросвязь" бүлгэм оролсоно.

Нарын туршада дунда зэргээр 70-80 миллиард түхэрин мунгэ урьһаламжа болгон үгэнэбди. Юрэнхыдоо, мүнөө үйлэдбэри гэшэмнай тон ядуу байдалда, эрьсын өһөдөн ноосэ үнгэ гэһнэ. Тиймэһээ ажаמידархын тала бидэнэрэйл урьһалһан мунгөбр арга хургаая бэдэрнэ.

Промышленностьда урьһаламжа 110-120 процент бусаалтагайгаар үгэнэбди.

КОРР.: Урьһаламжа абаад бусаахагүй ушарнууд олон гү?

Г. И.: 1992-93 онуудай туршада нимэ үзэгдэл олон байгаа. Ингэжэ үрндэ орошод хүдэлсэгүй зөөрөөр үригэ бусаадаг юм. Жэһнээлбэл, эд бараан, үйлэдбэрини байра, магазин гэхэ мэтээ бидэнэртэ дамжуулна. Энээншншье худалдаад, мунгэн болгожо абанабди. Городой эдэб районнуудта урьһаламжа үгэдэг банкыннай 4 талаг хүдэлдэг.

КОРР.: Мунгэн һангаа арьбажуулахада бэрхэ шатамар гэһнэб. Уламжалан салын хүлэһэнтай ехэ ёһотой...

Г. И.: Банкын өһөдөн байрагүй тула олоһон олзоо банкын шэнэ байһан барилгада сүм эльгээдэг байгаабди. Тиймэһээ дундуур зэргын салын хүлэһэнтай тиймэһье ехэ бэнэ юм. 170 хүдэлмэрлэһэнһинэбди. Мэргэжэлгэднай дээдэ гарай, бэрхэнүүд.

Гэхэ зуура гарзатаха ушарнуудынь дайралдаа. Жэһнээлбэл, зарим предпритинуудта, тэрэ тоодо страховой компанида, республикын Правительстватай сүг телерадиокомпанида, гуталай фабрика барилгада мунгэ оруулан аад, эдэ бүгэдэ урагшагүйдэжэ, шилээн хохидообди. Гарзатаһанһаа боложо, салын хүлэһэнһинэй бага байһанинь ойлгосотой.

КОРР.: Социальна талаһаа багаар хангалдан зондо туһаламжа, тэдхэмжэ үзүүлдэг гэһнэб. Энэ хүдэлмэри тухайгаа хоорэжэ үгыт...

Г. И.: Республикын 2-дохи интернат хургуулине саг үргэлжын харгалзалга дорһоо абанхайбди. Эндэ олоһонинь үншнэ хүүгэд һурадаг. Бүхы һайндэрнүүдтэ бэлэгүүды, мүн бусадшье ушарта мунгэнэй хэрэгтэй болоо хаа, үгэлсэнэ, үргэлсэнэбди.

Дээдэ-Онгостойн дасанай барилгада хандиб үргөөбди, Христиан һүмэдэ томо хонхо худалдажа абахада мунгөөр туһалаабди. Гэхэһээ гадна эмнэлгын эмхинүүдтэ үе-үе болоод туһа хүргэхэһөө арсанагүйбди. Республикын ветерануудай советэй гуйлта анхаралһаа алдагдаагүй. Саашадаа шэнэ байһандаа орожо түбхинэхэдөө, нигүүдэһн ёһоной туһаламжа үзүүлгэмшай бүри үргэдэхэ жэшээтэй.

Хилын саанахи ороонуудтай харилсаагаа бүри үргэдэхэ зорилготойбди. Мүнөө хари гүрэнүүдэй 120 бакнтай холбоон тогтоогдонхой.

Нэгэ үгөөр хэлбэл, мүнөөдэрэй байдалаар хизаарлангүй, үглөөдэр, ерээдүй тухайгаа үдэр бүри һанаата болохо хэрэгтэй.

Тиймэһээ үйлэдбэрини хэрэгүүдтэ мунгэ урьһаламжалан абаха гээ хаа, үгыһье хаа, мунгээ ноосэлхэ дуратай хаа, манай банкда хайдыт гэжэ түгээхэдэнь уриалха байнаб. Мосбизнесбанк - найдамтай банк.

АНДА НҮХЭДЫНЬ ДУРСАН ЯБАДАГ

Дэрээнэй эвенк сомоной харьяата Алла тосхон хадаа Хурамхаанай аймагай томохон хүдөө хууринай тоодо ороно. Тэрэ тосхон зүүлжэ баруулжаа, хойшо урагшаа хунахан хэдэ хэдэн үйлсэнуүдхээ бүридэнхэй. Сагай хэды хүндэ хүшэр болоошые хаань, хууринай саад, хургуули, больница, арадай театр гэхэ мэтын эмхи зургаанууд урданайхидаал адырар ажаллаанар. Дэрээнэй совхозой орондо нэгэ колхоз, таряашанай хэдэн ажахы, мүн тиэхэдэ хамнигадай гэр бүлын ажахы эмхидхэгдэнхэй. Эдэ бүгэдэн хажуугаар хулгай хэрүүл гаргаха, архи ууха, ногтуугаар ябаха ушарнууд олошороо. Үнгэрэн жэлэй хабарай, зунай, намарай харануудай хугасаа соо табияд гаран толгой эбэртэ мал, олон тоото хонид үгы болоо. Хамтын ажахын адууна малай тоо толгойн үсөөрөөшье хаань, үмсын мал олошороо гэжэ сомон зүблэлэй гэхэ гү, нютагай оорыгөө хүтэлбэрлгын гулваа Степанов хөөрэнэ.

Цыбиковэй нэрэмжэтэ, - гээд тэдэнэрэй нэгэн харюусана. - Ягаад алдаршанан хадаа имэ хүндэдэ хүртөө юм, - гээд багашуулаа асуубаб.

- Багша ябахан, совхозой директор байхан гэлсэгшэ, - гэлдэн үхибүүд харюусаха юм. Иигээд байхада, эдэнэрэй дундааа одоол дэлгэрэнгы харюу үгэхэ хүн үгы шахуу байба. Тиймэхээ өөрынгөө багша, мүн Дэрээнэй, Уланхаанай сомонуудай харьяата газарай колхозой түрүүлэгшэ хүүлээрнь олон жэлэй туршада совхозой директорээр тагалгаряагүй хүдэлхэн Сульгим Абидуевич Цыбиков тухай тобшо тэдгээршье хаань, хөөрэхэ гэнэн хүсэлэнгэйб.

Баргажан голдоо мэдээжэ болоһон Сульгим Абидуевичай багшаар хүдэлхэн ажалайн намтар аяр гушаад гаран онуудаар эхилээ.

Хүшгөөрэй долоон жэлэй хургуулида (тус хургуули Ягдаг хууринда байхан юм) дайнай урда тээшье, дайнай үеыншье, тэрэнэй удаа хурахан хүбүүд, басагад Сульгим Абидуевич Цыбиковые найнаар лэ мэдэхэ байхан ааб даа. Географиин, түүхын, ород, буряад хэлэнэй хэшээлнүүдые адли тэгшээр заадаг байхан гэлсэгшэ.

Өөрөө би табадахи, зургаадахи классуудта хуража ябахандаа С. А. Цыбиковтэ хураа хүм. Бидэнэртэ ород хэлэ заагша лэн. Табияд онуудай эхиндэ буряад хууринай үхибүүд ородоор хэлэхэ, бэшэхэдээ тумоурхан лэн бээбди.

Багшамнай хэшээлдээ орожо ерээд, бидэндэ ородоор хандан:

- Ородоор алдуутайгаар хэлэндээ бү эшэгты, бү энеэдэгты! Хэшээл дээрээл хоорэдэжэ хурахабди. Тэрэгүй наа, долоодохиёо дүүргээд, холо руу ошохоодо, тулюурдахат, хонохошье газараа олохоёо болёод байхат. Иаангаяа хүбүүд наһаяа хүсэжэ, сэрэгэй албанда ошохоодо, яаха зомта? - гээд түрүүшын хэшээлдээрэ шэртэн хаража байгаа лэн. Тэрэнэй хэлэнэн эдэ үгэнүүдын мүнөөшье шэхэндэм дуудахада гэдэг.

Хэшээлхээ хэшээлдэ, мүн сүлөөшье сагтаа өөһэд хоорондоо ородоор зугаалдаг заншалтай болоо лэмди. Тийгэ тийгэнээр "хилэмээе худалдан абаха, хонологоёо олохоор" болоо ёһотой хабди. Тэрэ үеэр нэгэ мартагдашагүй ушар болобо. Арадуудай агуухэ эсэгэ Сталин багша наһа бараба гээшэ. Хургуули соо, мүн колхозой түб Ягдаг хууринда болоһон митинг дээрэ манай ород хэлэнэй багша, хургуулин директор ород, буряад хэлэнүүд дээрэ ехэ гоёор үгэ хэлээ лэн...

Партин ЦК-гай мартын

(1953 он) Пленум боложо, манай орон дотор хүдөө ажахын хүгжэлтэдэ онсо анхарал хандуула тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдэбэ. Энэл Пленумэй удаа ехэ бэшэхэн сагай үнгэрэн ошоод байхада, хургуулимнай директор Ленинэй нэрэмжэтэ түрэл колхозойнгоо түрүүлэгшээр хунгагдаба.

Сульгим Абидуевичай түрүүлэгшээр хүдэлжэ байха үедэ Дэрээнэй Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой экономиконь эрид шууд хүгжөө бэлэй. Хони хурьгадайн, адуу моридойнь, үхэр малайн тоо толгойшье олошороо. Тийхэтэй хамта үүлэртэ малаа онсо нарижуулан найжаруулахашье талаар ехэ юумэн хэгдээ лэн. 1958 ондо энэ ажахын түрүү хонишод эхэ хонин бүриһөө хурьга абажа, толгой бүриһөө 3,2-3,5 килограмм нооно хайшалжа абадаг болоод байхан юм. Тийхэл үедэ Хурамхаанай аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз хонин ажал эрхилхэ талаар амжалта гуйлажа, ВДНХ-гай Хүндэлэлэй самбарта гаргагдахан түүхэтэй.

Түрүүлэгшэ С. А. Цыбиков хүн зонийнгоо байра байдал найжаруула хэрэгтэ тусгаар анхарал хандуудга байхан. Алла болон Хүшгөөрэй халуун аршаануудта хамтын байрануудые барюулаа.

"Хурамхаан-Алла" гэнэн авто-харгы барюула хэрэгтэ республикын Верховно Советэй депутат ябахан Сульгим Цыбиковэй оруулан хубитань ехэл даа.

Анханай багша мэргэжэлтэй хүн лэ байхан хадаа ажахын түб Алла хууринда 320 хурагшын хууригай хургуули, эвенк үхибүүдэй интернат, хүүгэдэй ясли-сад гэхэ мэтын барилгануудые ашагалгада оруулаа бэлэй.

Холо, ойрын отара, гүүртэнүүд дээрэ үйлдбэрийн болон байрын гэрнүүд яһала олоор бодхоогдоо гээшэ нааб даа.

Ажахын материално-техническа баазые үндэһөөрнь найжаруулаха, бэхижүүлхэ талаар ехэ хүдэлмэри ябуулагдаа.

Нэгэ үедэ Сульгим Цыбиковтэй сугтаа үйлдбэри дээрээ шалгархан бэрхэ бригадирнууд Мушко Цыденов, Нама Цыдыпов, Буда Бадмаев, Гарма Раднаев, тоо бүридхэгшэ-бухгалтернууд Цыдын Дамбинов, Бальжинима Читуев, механикууд Михаил Цыбиктуров, зоотехник Доржо Гомбоев, ветврач Буда Жамсаранов, отделение

эрхилэгшэ Владимир Баторов болон бусад ажаллаа бэлэй.

Россин Федерациин "Арадай гэгээрэлэй отличник" гэнэн тэмдэгтэ хүртэнэн С. А. Цыбиковтэй нэгэ үедэ багшаар хүдэлхэн хүнүүд олон ааб даа. Тэдэнэйнь бүридэлдэ ажалай болон дайнай ветеранууд Ц. Т. Дондупов, Д. П. Батуев, А. Б. Дамбинова, Д. О. Орбодиева, Е. Ц. Доржиева болон бусад ороно.

Үсөөн тоотой эвенк арадай үхибүүдые эрдэм номдо хургаха хэрэгтэ Сульгим Цыбиков бага бэшээр хүсэ шадалаа зорюулаа. Имагтал тэрэнэй ашаар Дэрээнэй хургуулин дэргэдэ тусгаар интернат хургуули байгуулагдахтай бэлэй. Тэндэ байжа хурахан олонхи үхибүүд дүрбэн класс дүүргээд, Улаан-Үдэ хурахааа ошодог байхан юм. Республикын нислээ хотын интернат хургуули дүүргээд, түрэл оройнгоо эдэб хото городуудаар хуража, түрүү гарай мэргэжэлтэд болоод хүдэлжэ ябахыень харахада, урма баяр түрүүлдэг юм.

Сульгим Цыбиковэй дүү Сэжэб Цыбиков хадаа нютаг нугадаа яһала мэдээжэ хүн байхан. Тэрэ олон жэлэй хугасаа соо аймагай гаетын редакторай орлогшоор, мүн редактораар хүдэлхэн намтартай. Энэ үхэрнай Буряад Республикын соёлой габыяата ажал ябуулагша бэлэй.

Цыбиковтэнэй бүлын Сульгимшье, Сэжэбшье хүн зоной дунда ябахандаа, хөөрүү зугааша, хүжюун зантай, энеэдэ зугаа элбэгтэй, эсэхэ сусахые мэдэхэгүй шахуу шэнгээр үзэгдэгшэ лэн.

Сэжэбынь ахаяа шоглоод абаха, нүгөөднэ гомдохыегүй даа. Хоюулан волейбол наадахадаа, ямар солбонууд лэн бэ! Нэгэннигүе аймагай түб хууринай, нүгөөднэ түрэл Дэрээнэйнгээ совхозой командын бүридэлдэ ороод, наададаг хэмнай даа.

Г. БАДМАЕВ.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: С. А. Цыбиков.

Үнэ сэнгүүдэй асуудалнууд УРМАЯА ХУХАРХААР

Гүрэндэ худалдаһан хүдөө ажахын продукциян үнэ сэн дээрэ горитой нэмэлтэ түлбэри үгтэхэ ёһотой гэжэ хүдөөгэйхид ехэтэ хүлээһэн байгаа. Гэбэшье гүрэн түрэхөө үгтэхэн нэмэлтэ мүнгэн үнэн дээрээ тиймэхэ байбагүй. Эндэ хэдэн баримтануудта тогтохоор гэжэ ханагдана. Гүрэмнай ажахынуудһаа жэлэй турша соо нэгэ литр хү 1000 түхэригөөр худалдан абана. "Мотом" гэжэ акционернэ фирмэ хилын саанаһаа асархан килограмм тоһоёо 18500 түхэригөөр худалдажа, хүдөөгэйхидтэ нилээд наад ушаруулба.

Хилын саанаһаа шанар муутай эдээ хоол, эд бараан асарагдана гэнэн шууяан, шурхираан болоһоор үнинэй юм бээ. Зүгөөр бидэ юумэнэй шанарта анхарангүй, үнэгүй сэнтэй байхадань, үрдилдэн худалдажа абанабди. Эдэ бүгэдэхөө уламжалан, хүдөөгэйхидэй үйлдбэрилхэн найн шанартай продукция гүйсэгүй боложо, хүдөө ажахын үйлдбэрилэгшэдтэ ехэ хохидол ушаруулна.

Гүрэндэ эльгээгдэхэн мяханда хэр ехэ нэмэлтэ түлбэри үгтэхэ болонхой хаб? Анхандаа дарган, найн шанартай нэгэ тонно мяханай түлөө 353400 түхэриг үгтэдэг лэн. Харин мүнөө 466473 түхэриг нэмэгдэжэ түлэгдэхэ болоо. Ихэдээ нэгэ килограмм мяханай сэн дээрэ 466 түхэригөө үлүүхэн мүнгэн түлэгдэдэг болохонь гээшэ. Үхэрэй тарган килограмм мяхан гүрэндэ 8480 түхэригөөр худалдагдана гэбэл, хүдөөгэйхидые мэхэлэлгэ болоод дүүрбэ гээшэ. Мяханай сэн амидын шэгнүүрээр үгтэнхэй гэжэ хануулха шухала ха.

А-Ц. ДОРЖИЕВА,
"Ярууна" газетын редакциин таһагые даагша.

Хангалга ямар бэ?

ЭМ ДОМ – УРЬҺААР

Хүдөөгэй эмшэлэлгын байсан ороходо, заалбол намдуужан байдал ажаглагдадаг юм. Врачта орохо хүнүүд коридор соо нютагайнаа, түрэн турынгоо нонилуудые яаралгүйхэн хөөрөлдөжэ лууха. Үүдэнэй саана, врачай кабинет соо баһал номгон зантай хөөрөлдөөн дуудаха. Тээд эншье мэдээжэ ха юм даа, нимэ амгалан байдал ходо байдаггүй, хүндэй гэнгэ аюуудда ороходо, хүнийн тэг дунда үбдэхэдэ, түргэн медицинскэ туһаламжа хэрэгтэй болобол, хүдөө шотагай эмшэлэгшэд арга шадалаа гаргажа, туһадаг, аймагай түбэй больницада үбшэн зоноо абаашадаг ха юм. Нютагай фельдшерскэ пункт машинатай байгаа наа, найн, харин өөһэднэй машинатай ушарга баһал зобохо болоно.

Хорин аймагай Улаан-Одон шотагай фельдшерскэ-акушерскэ пункт машинатай юм. Минин эндэ ябаха үеэр фельдшер Галина Цырендоржиевна Бадмаева, физиоестра Татьяна Григорьевна Бадмаева аймагай

врачуудай удаахи суглаанда машинагүй дээрэхэ ошожо шадаггүй үдоо лэн. 1986 ондо нээгдэхэн фельдшерскэ-акушерскэ пункт эмшэлгын элдэб түхээрлэгэ хэрэгсэлүүдые, 4 кушеткэ болон бусад бага, жэжэ юмэнүүдые совхозой туһаламжаар абанан юм. Мүнөө үедэ ариг сэбэр, топ пиятаар угаагдаһан, аршагдаһан байһан соо физиокабинет, процедурна, приёмно таһагууд бии. 3 һара соо нэгэ дахин аймагай больницын мэргэжэлтэд ерэжэ, шотагай зоний медицинскэ шалгалта үнгэрэгдэг. Заншалта Донорой үдэртэ Улаан-Одонной гушаад хүн шуһаа тушаадаг юм. Мүнөө 100 грамм шуһан 3 мянган түхэриг сэнгэй гэжэ мэдэб. Хүдөөгэй эмшэлэлгын пунктда зарим юумэн баһал хожомдохоо ханадаг. АДС-эй тарилга хэжэдэ, вакцинай аад лэ, шприц оройтуулжа асаргадаа. Страховой полис хүн зондо баһал гүйсэд тараагдаагүй байна. - Мүнөө үедэ залуушуул олоор үбдэдэг болонхой. Ханяадан хамнагта бэлээр

дайрагдадаг. Улаан-Одонной 1994 ондо 10 парай үхибүүдтэй болоһон наа, 1995 ондо 6 лэ эхэнэр парайлаа. Мүнөө жэл энэ тоо бүри бага боложо магад. Тинбэшые залуушуулай хуби заяагаа нилүүлнэ, түрэ найр хэнэ. Саашааа хүн зонийнай тоо олонорхо бээ, - гэжэ найдадаг байһанаа физиоестра Т. Г. Бадмаева хэлээ лэн.

Физиокабинет соо шотагай хүндэтэ ветеран Дани Бардуевич Будаевтай аятайханаар хөөрөлдөө бэлэбди. Наһатай хүнэй, буряад зоний ёһо заншалаар Дани Бардуевич шотагайнаа ажабайдалай муу тальень дайрангүй, найн шэнжэ, хубилаалтануд тухай тогтожо хөөрөө лэн. Эмшэдэй дүршэл шадабарине магтажа, хянда сэнгээр (ветеранай хүнгэлэлтэйгөөр) эм дом үгэдэг байһыень ветеран тэмдэглээ лэн. Үбгэжюолье фельдшерэй кабинет руу дуудахадань, тиншээ оробо. Тээд нэгэ хэды болоод гэдэргээ гаража:

- Басаган, хүлснш даа. Тэрэ хүнгэлэлтэмнай яшварь хараһаа болоулагдаа ха юм. - Урьһаар эм абааб, - гэжэ Дани Бардуевич хэлэбэ.

Дала гараһан ветеран, бүхы наһаараа багшалһан намтартай. 4 үхибүүдые хүмүүжүүлжэ, булшын дээдэ хургуулигай болгоһон юм. Хамаг юумэ хараһан, үзэхэн,

Дани Бардуевич "мүнөө муу нуулаб гэжэ хэлэхыг аргагүй" гээд тобишоодо лэн.

- Нютагай зондо үнэхөөрөөд урьһаар эм дом үгэхэ баагайбди, - гэжэ тус пунктн фельдшер Галина Цырендоржиевна Бадмаева хөөрөлдөө үргэлжэлүүлнэ. - 2 миллион түхэригтэй шахуу эм Хорингоо асардагбди. Тээд хүдөөгэйхидэй мүнөөр таһаадахада, баһал артын олохо хэрэгтэй. Эм домто ургамалуудые хатаажа, олонхид эм буйлууладаг, хэрэгдэдэг болоо. Тиймэхээ хүдөөгэйхид шотаг шотагтаа ургадаг эм домто ногоо суглуулжа, хатаадаг болбол, найн лэн ха. Хоридо хургуулин үхибүүд эмдэ ородог ургамалуудые суглуулжа, аптекадээ тушаадаг юм. Үнидоо энэ хэрэгээр хургуули бүхэндэ даабари үгтэдэг лэн ааб даа. Мүнөө тушаахада, хэлэн ажалайн зэргын мүнгэн түлэгдэнгүйл даа, - гэжэ Г. Ц. Бадмаева шүүмжэлээ лэн.

Саг соонь хэрэгтэй эм домоо хангаха, медицинскэ шалгалта гаргаха бусад үдэр бүрийн ажал гээшэ зах хязаргүй ха юм. Харин Улаан-Одонной эмшэлэлгын газарта ерэхэн зоншые хүндэмүүшэ хандаага, ариг сэбэр байра байдал хөдөдөө уггажа байха даа.

Е. ЦЫБЕНОВА.

Жима ДУГАРОВ,
хэлэ бэшэгэй эргэмэй кандидат

Буряад хэлэнэй үгын бай

(Багшын булан)

(Үргэлжлэл. Эхинийн майн 22-ой дугаарта.)

ЭНЭ АЖАЛ гэжэ үгын захаар ажалай; ажалгүй, ажалгүйгөөр, ажалгүйдэхэ, ажалгүйрхэхэ, ажаллагдаха, ажаллагша, ажаллагдаггүй, ажалахы, ажаллуулха, ажалта, ажалтай, ажалша (н), ажалүйлдэбэри, ажахы, ажахын, ажахытай, ажахыша (н) г.м. үгэнүүд үгтэнхэй.

Зохёолшо К.М. Черемисовэй олон жэлэй туршада үр эхэгэйгээр оролдононой ашаар буряад хэлэнэй багшын болохо үгэнүүд тус толи дотор үргэн эхээр харуулагдаһан гэжэ онсо тэмдэглэлтэй.

1991 ондо Ш.Н. Р. Цыденжановой зохёһон "Буряад-монгол ород тобшо толи" барлагдаһан юм. Тус толи дотор үгэнүүд гурбан хэлэн дээрэ үгтэнэ:

аба (буряад), ав (монгол), отец (орол)
абахай аалз паук
аоаха авал зорать, орать, получить, получать

1992 ондо С.М. Бабушкинай 3 дэбтэрһээ бүридхэн "Буряад-орол словарь" хэблэгдэн гаргагдаһан байна.

1954 ондо ехэ "Ород-буриад-монгол словарь" Москвада Ц.Б. Цыдендамбаевай редакци доро хэблэгдэн байгаа. Энэ словарие М.Н. Имехенов, Д.Ц. Цыбиков, Д.Ч. Чернинов гэгшэд зохёһон юм. Толи дотор дүшэн мянган шахуу үгэнүүд багтаагдан оруулагданхай. Энэ словарь соо зохёогшод ород хэлэнһээ шадамар бэрхээр буряад хэлэн дээрэ дамжуулжа шадаһан байна. Тиихэдээ удхаараа дүтэхэн үгэнүүдээр яһала һайнаар харуулжа шадаһан байна.

Жэшэнь:
Безразличный - прил. хэрэглэмжэгүй, һожоргүй, хамаархалгүй, хамаархадаггүй; безразличное отношение - хэрэглэмжэгүй хандалга.

Завязать - 1. сов. что 1. уяха, боохо; хүрмэхэ, зангидаха; завязать узел - зангилаа уяха; завязать узлом - зангилаа гарган уяха, зангидаха; завязать в узел - зангидан уяха; завязать галстук - галстук вяжа; 2. перен. (установить, начать) байгуулха, тогтоохо, эхилхэ; завязать знакомство - танилсажа эхилхэ; завязать разговор - хөөрөлдөө эхилхэ; завязать переписку - бэшэг абалсажа эхилхэ.

Завязать II несов. см. завязнуть

Завязаться сов. 1. уягдаха, боогдохо; хүрмэгдэхэ, зангидагдаха; 2. перен. (начаться, возникнуть) эхилхэ; завязался бой - тулалдаан эхилээ; 3. бол. (образоваться) бин болохо, гараха; плод завязался - үрэ бин

болоо; завязнуть сов. в чём 1. (застрять) - шабардаха, шаагдаха; горлодокло, гасалдаха, шэнэшлэхэ, завязнуть в болоте - намагта шабардаха, намагта шаагдаха; 2. перен. баригдаха, бэрхшээлдэ орохо; завязнуть в долги - үри шэридэ баригдаха.

Толидо географическа нэрэнүүд хоёр хэлэн дээрэ хабсаргаданхай.

1962 ондо Москвада Ц.Б. Цыдендамбаевай болон М.Н. Имехеновэй зохёһон "Ород-буряад хэлэнэй тобшо словарь" хэблэгдэ һэн. Энэ словарь наимаан жэлэй болон дунда һургуулинуудта һуралсалай пособи болон хэрэглэгдэдэг байгаа. 13500 үгэ хамтадаа энэ словарь соо оруулагдаһан байгаа, тиихэдээ мүнөө үеын литературна хэлэнэй юрын үгэнүүд, общественно-политическэ, эрдэмэй-техническэ болон хүдөө ажахын томьёо үгэнүүд оронхой. Түрүүшын ород үгыге грамматическа талһаань тодорхойлон оозээрэ, буряад болгожо оршуулаһан байна. Ород үгыге буряад болгохо, холбоо үгэнүүдээр оршуулагдаад, үшөө эдэнэй нэгэниинь ондоо үгөөр хэлэгдэжэ боломоор байгаа наань, хаалта соо үгтөөд харуулагдаһан.

Словариин һүүдэ "Ород хэлэнэй грамматикын таблица" хабсаргалта болон үгтэнхэй.

Эхин һургуулин һурагшадта хэрэглэгдэхэ Б.Б. Батоевой, И.Д. Шенелевагай зохёһон "Ород-буряад словарь" 1965 ондо хэблэгдэн байгаа. Удаань 1981 ондо заһагдажа ба нэмэгдэжэ, хоёрдохёо гараһан юм. 1990 ондо 3-дахяа хэблэгдэ. Алфавидай гуримаар үгэнүүд үгтэхэлөө гадна, ород хэлэн дээрэ ямар хэлэлгын хуби гээшэб, эрэ гү, али эмэ үгэ гү гэжэ тодорхойлогдонхой. Тиихэдэ холбоо үгэнүүд, бүхэли мэдүүлэлнүүд үгтэнхэй.

Вода, - ы, мн.ч. воды, вод, суц., ж.р.; уһан;

1. Ед. ч. проточная вода - урадхуул уһан; стоячая вода - баймга уһан; солёная вода - даһагай уһан; сырая вода - түүхэй уһан; дождевая вода - бороогой уһан; 2. (напиток) уһдан, уһан; Мама купила бутылку фруктовой воды - эжымни бутылка фруктово уһа худалдажа абаа.

Водный, - ая, - ое, прил.; 1. (образуемый водой) уһан, уһанай; 2. (связанный с плаваньем) уһан, уһан замай. У нас в городе хорошая водная станция - манай городто уһанай һайн станци бин. Водный транспорт - уһан замай транспорт; водные пути - уһан зам.

Водоём, - а, суц., м.р.; сүнхэрэг, соорэм, уһанай һаба,

уһа абадаг газар.

Водолаз, - а, суц., м.р.; водолаз, уһан соо ябадаг (хүдэлдэг хүн).

Словарьта географическа нэрэнүүд хоёр хэлэн дээрэ хабсаргаатай.

1982 ондо М. Н. Мангадаев болон В. Н. Дапиловой зохёһон "4-8 классуудай һурагшадтай хэрэглэхэ ород, буряад хэлэнүүдэй грамматико-тематическа словарь" хэблэгдэ һэн. Толи соо 7000-гаад шахуу үгэ багтаагданхай, тиихэдэ хэлэлгын хубинуудаар, темнүүдээр хубаарилгаданхай. Юмэнэй нэрэнүүд 32 темээр үгтэнэ. Тэдэнэ үшөө дам хубаарнад. "Амигад" гэжэ темээр үгтэнхэй үгэнүүд нимэнүүд боложо хубаарна: гэрэй амигад, зэрлиг амигад, амигадта хамаатай үгэнүүд; "Шубууд": тэжээмэл (гэрэй шубууд), уһанай ба намагай зэрлиг шубууд, тала газарай ба ой модоной зэрлиг шубууд, шубуудта хабаатай үгэнүүд г.м.

1992 ондо Ц. Б. Будаевай багшанарта туһаламжа болохо "Шэдигэ үгэнүүд" хэблэгдэ һэн. Энэ номдо темэ темээр хубаарилагдаһан табан бүлэг соо үгэнүүд оруулагдаба: "Шэдигэ үгэнүүд (энэрхыгээр хандалсаха гухай)", "Түрэл таралай нэрэ", "Табан хушуун мал", "Эдэе хоолой нэрэ", "Буряад эхэнэрэй хубсаһа хунар, гоёлго зүүдхэл", "Ой модоной, шуги бургааһанай нэрэ". Ном дотор оруулагдаһан үгэнүүд болон мэдүүлэлнүүд буряад, ород хэлэнүүд дээрэ зэргэ үгтэнэ. Мүн тиихэдэ онһон үгэ, таабаринууд оролсоно.

Жэшэнь, "Толгойдоо үмдэхэ юмэн" гэжэ үлэгтэ нимэ үгэнүүд ушарна: үһэтэй малгай - меховая шапка; хасабшатай (шэхэбшэтэй) малгай - зимняя шапка с высокой тульей и наушниками; тойробшо малгай - летняя шапка с невысокой тульей и околышем, бортого малгай (тоорсог) - летняя нарядная шапочка у молодых женщин в виде тюбетейки, биизга-разновидность летних шапочек; шобогор малгай - зимняя шапка с острой верхой тульей и отдельно выкроенными наушниками; залаатай малгай - шапка с кисточкой г.м.

1992 ондо "Байгаалиин шэнжэлэлэй тайлбарита ород-буряад словарь" (зохёогшодын М. Н. Борсоев, Ц. Б. Будаев, В. Ш. Ускеева) хэблэгдэ юм. Энэ толидо оруулагдаһан үгэнүүд болон холбоо үгэнүүд ород хэлэнэй эхин үгыге харадаа абажа, алфавидай гуримаар һубарюулагдаһан үгтэнхэй. Словарна статья нимэ бүрихэлтэй:

1/ буряадаар оршуулагдаһан ород хэлэнэй эхин үгэ;

2/ эхин үгэнүүдэй удхын тайлбары буряад оршуулгатайгаар үгтэнэ;

3/ эхин үгэдэ үгтэнхэй жэшээнүүд буряад оршуулгатай. Эдэ жэшээнүүд мүн эхин үгын удха тайлбарилан харуулхада туһална.

Жэшэе: джейран - зээрэн. Небольшая антилопа, живущая в пустыне - сүл губида байдаг багашаг оронго. Джейран - грациозное животное. Бег его стремительно быстрый - зээрэн гээшэ тон хурдан түргөнөөр гүйдэг, гүлдатар гоёхон бөгэй амитан юм.

Небесный - огторгойн, тэнгэрийн. Небесные тела: Земля, Луна, Солнце, звезды - огторгойн одо мүшэд (томо бодосууд): Газар, һара, Наран, одод.

Толидо хоёр хабсаргалта үгтэнхэй: Байгаалиин шэнжэлэлэй ород-буряад словарь (1-дэхи хабсаргалта), ород-буряад словарь (математика, ажалада һуралга, ород хэлэй, хүйжэм, дүрсэлэн харуулгын искусство, физкультура) 2-дэхи хабсаргалта.

ТАЙЛБАРИ ТОЛИ. Буряад үгэнүүдэй удха тайлбарилһан һургуулида хэрэглэгдэхэ "Буряад хэлэнэй тобшо тайлбары толи" 20 мянган хэлэгээр 1992 ондо хэблэгдэн юм. Толи соо 3 мянга шахуу үгэ оруулагдаһанхай, эдэ үгэнүүды Д. Ц. Бальжинимаев, суглуулан бүридхэн байһа. Тиихэдэнь Буряадай Нинтын эрдэмэй хэлэ бэшэгэй талһагай хүдэлмэрилэгшэд С. Д. Бабуев, С. С. Балагунова, Ц. Ц. Содномов гэгшэд хэлэ бэшэгэй талһагай байдаг ехэ картотекин материалууды хэрэглэн, эдэ үгэнүүдэй удхыг тайлбарилба. Энэ толи соо гол түлэб үсөөн хэрэглэгдэдэг үгэнүүд түүбэрилэгдэн оруулагдаһанхай. Жэшэнь: **гантиг** - юм. н. - барилгада болон уран бүтээлгэдэ хэрэглэгдэдэг элдэб үнгэтэй, ороһолиг байгуулгатай хатуу шулуун (мрамор) гантиг багана. Сагаан гантиг гэгшүүртэй гоё ордон баһа нюдэндэнэ харагдахадал гэнэ (Д. Батажабай), **гошхорхо** гл. - тарбаганай гү, али үрхын абыа гараха (свистеть о тарбагане, суслике). Нүхэндөө хороһон зумбараанууд... дошо дээрээ гошхорно (Д. Батажабай).

Хүүюур I юм. н. - дээрэһээ шууяатайгаар урдан уһанан уһан (водопад). Ухибүүд хүүюурэй хажууда наадаха дуратай.

Хүүюур II тэмд. н. - хүйхинүүр, шанга (гулкий, сильный). Хүүюур - һалхин эшхэржэ, хүнгэрэг саһан тогтобо (Х. Намсараев).

Адирхуу удхатай үгэнүүдэй толи. 1995 ондо "Бэлэг" гэжэ хэблэгдэ Н. Б. Дугаровай зохёһон "Адирхуу удхатай үгэнүүдэй хуряангы толи" барлагдаба. Тус словарь дотор 2000 гаран синонимуудай зэргэнүүд үгтэбэ. Энэ толи буряад һургуулин һурагшадта туһаламжа байһан тула гол түлэб һурагшадтай хэрэглэхэ үгэнүүд түвбэрилэгдэн оруулагдаба. Буряад хэлэнэй адирхуу болон дүтэрхы удхатай үгэнүүд

зэргэнүүд болгогдон үгтэбэ, урда тээнэ гол үгэ (доминанта) эхинийн болоно.

Баабрай, бартахи, баахалдай, хара гүрөөһэн, тайгын эзэн, хилгаһан гуталта, охор һүүлтэ. **Гүйсэдхэхэ**, гүйсөөхэ, бөөлүүлхэ, бүтээхэ, дүүргэхэ, хүсэлдүүлхэ, бүрин түгэс болгохо.

Зулгы, налгай, илдам, эелдэр, урин, хүндэмүүшэ, зөөлэн зантай, зохид зантай.

Тус толи һуралсалай шэглэлээр зохёогдон байна, тиихэдэнь һурагшад хадаа толи дотор бүридхэгдэнхэй үгэнүүды хэрэглэхэдээ, өөһэдөө тодорхойлон тайлбарилха, удха найруулгын талаар байһан илгаануудынь элирүүлжэ, түрэл хэлэнэйнгээ дундаршаггүй баялыгыг тодоруулха болоно бшуу.

Тогтомол холбоо үгэнүүдэй толинууд. 1992 ондо Ш.Н. Р. Цыденжановой бүридхэн "Б у р я а д - о р о л д фразеологизмуудай словарь" хэблэгдэ һэн. Энэ толи соо бүридэмэл нэрэнүүд, эхир гэхэ гү, али паарна үгэнүүд, онһон хошоо үгэнүүд үргэнөөр оруулагдаа. Оролто соонь тогтомол холбоо үгэнүүдэй толи яжа зохёохоб, толи яжа хэрэглэхэ тухай хэлэгдэнэ.

Жэшэе:
Аза талаан наашалха - статья удачивым (букв. удаче, успеху приближаться).

Өөрын дайда дулаан, хүнэй дайда хүйтэн - своя земля теплая, чужая холодная (букв. свой простор теплый, чужой простор - холодный).

Үглөөнһөө үдэшэ болотор - с утра до вечера (букв. с утра, вечер, до становления).

Эльгэ нимгэтэй душевный, мягкосердечный, добродушный (букв. печеный, с тонкой).

1989 ондо алдарт уран зохёолшо Х. Н. Намсараевай түрэхөөр 100 жэлэй ойдо зориулагдажа, тэрэнэй "Үүрэй толон" романай фразеологичи (шэнжэлгэ бэ словарь) гэнэн хүдэлмэри хэблэгдэ. Авторын Ш.Н. Р. Цыденжанов. Энэ ном соо "Үүрэй толон" роман соохи ф р а з е о л о г и з м у у д ы е хэрэглэлгын онсо шэнжэнүүд" гэнэн бүлэг тусгаар үгтэнхэй. Саашанхи хубинь "Үүрэй толон" гэжэ романай тогтомол холбоо үгэнүүдэй толи болоно. Эдэ үгэнүүд романай текст соо байһан ёһоороо һубарюулагдаһан, тиихэдээ хойнонь хаалта соо фразеологизмын байһан хуудаһанай дутаар, ород хэлэн дээрэ оршуулгань үгтэнэ.

Жэшэе: сагаан эдээн (7) - молочная пицца (букв. белая пицца).

Басаган хүн харида жаргаха (15) - девушка на чужбине приобрести счастье (букв. девушка, человек, на чужбине, быть счастливой), долоон уулын саагуур тонилхо (33) - убраться востояси (букв. семь, горы, дальше, убраться).

Номой эгээн һүүдэ, илангаяа оло дахин хэрэглэгдэнхэй фразеологизмуудай таблица үгтэнхэй:

Арад зон - народ, люди 44 дахин.

Эльгэ хатаха - смеяться (букв. печь, сохнуть).

АЛТАН ТООНТОНЬ- ЗАГДАША

СУГ ХАМТА редакцияда удаан хүдэлхэн, олон жэл хүршээршье ажанууһан Жапхандаев Дугаржаб нүхэрэйдөө ходошье бэшэ наа, зорюута саг оложо, ошожо хөөрөлдэдэг агшаб. Тиигээдшье хүндэтэ амаралтада үнхэнэй гараһан, ехэнхидээ гэр тойронгоо ажалханаа хээд лэ байдаг болоһон хүншни хөөрөлдэхэ, шашалдаха хүнэй орожо ерэхэдэ, дуратай байдаг ха. юм даа.

Эрьелдэһээр, тойроодоһоор, сагайшье түргэн ябахые ойлгонгүй байтарнай, аха нүхэр Жапхандаевнай 75-тай болошобо. Тиихэдэнь би һанаандаа, энэ ушараар дашарамдуулан, суг хүдэлхэн нүхэр тухайдаа нэгэ хэдэн дулаан мүнүүдые бэшэхэдэм болохо бэшэ гү гэжэ бодоо һэм.

...Хада уулата, ой тайгата 17 голэй эхээр Алханын сомоной дэбисхэрдайд оршодог юм. Эдэ голнуудай нэгэн, үзэсхэлэн хайхан нарһа хушын үнэрөөр, тэрэлжэ арсаар хангалтан байдаг Загдаша нютагта Дугаржабай алтан тоонто оршодог. Тэрэнэй түрүүшын алхамууд, саашанхи ута зам эндэһээл эхитэй ааб даа. Бага наһанһаа малай хойноһоо ябажа нураһан, ажалда дүршээжэ боргожон байха. Нютагтаа дунда хургуулида нурахадаа, арадай үлгэр түүхэдэ, онһон үгэ, уран зохёолдо дуратай байһанаа харуулаа, шүлгэһые найруулжа туршадаг байгаа. Зүгөөр дайнай үедэ ехэ эрдэмшье үйлэдэжэ шадаагүй, армиде мордотороо, Алханадаа колхозой элдэб хүдэлмэридэ ябаа.

Сэрэгэй албанда Примориин хизаарта Уссури мүнүнэй оршондо ябаа. Командованиин зүгһөө хэды дахин мэгтаалда хүртэдэг, сэрэгэй хургуули оролдосотой шудалдаг байба. Тиинээршье удангүй младша командирай хургуулин курсанг боложо нураһан юм. Үндэр сэгнэлтэтэйгээр хургуулиа дүүргэжэ, сержантын зэргэдэ хүртөө. Шэнэ командирта отделени даалгагдаһан байна.

1945 ондо милитарис Японтой дайнай эхилхэ үедэ Дугаржаб Жапхандаевтай албанда байһан 35-дахь арми, 1-дэхи Алас-Дурна зүгэй фронтын бүридэдэ оробо. Тус армиин полкнууд Шмаковкын, Дальнереченскийн оршонһоо нууриһаа хүдэлхэдөө, Сунгач мүнүнэй үндэр эрьедэ тогтожо, эндэһээ августын 9-нэй һүни дөбтөлгөө эхилээ. Тиихэдэ японтоной Хутоуска районой бэхилмэл хэрэмүүдые дайлан абаха зорилготой байгаа. Танкын, артиллерийн болон мотострелково полкнуудайнгаа хусые шадамараар хэрэглэн, 35-дахь армиинхид дайсанай хэрэмүүдые бута сохижо гараһан юм. Сержант

Жапхандаевтай отделениин сэрэгшэд урагшаа зоримгой дабшажа, ами бөөе хайрлангүй тулалдажа шалгарба.

Байлдаанай табан үдэр соо 1-дэхи Алас-Дурна зүгэй фронтын сэрэгүүд Квантунска армийн бэхилэгдэһэн долоон районие эзэлээд байгаа. Тэдэнэй тоодо хэдэн бүхэлүүр бэхилэлгээр хүрээлэгдэһэн Хутоуска, Хуньчуньска, Мишаньска бэхилэгдэһэн районууд ороно. Саашадаа, августын хорёод болотор Манжуурай эгээ томо промышленна городууд: Гирин, Муданьцян, Дуннин, Харбин-япон бу-лимтарагшадаһаа сүлөөлэгдөө һэн. Иигэжэ хорёод жэлдэ харин баяшуулай дарлалта доро тулижа байһан хитад арад эрхэ сүлөөгөө олоо бэлэй. Сентябриин 2-ой үдэр милитарис Японой капитуляцида ороһон тухай акта гэр табигдажа, дайн дүүрэхэн түүхэтэй. Тус дайнда шэн габьяа харууһанай түлөө правительствын шагналнууд, Верховно Главнокомандагыһын баясхаланай саарһан урдын сэрэгшындэ хадагалагдажа байдаг.

Армийн албые дүүргэжэ, түрэл Алханаяа бусахадаа, Дугаржаб колхозойнгоо элдэб ажалда ябалсаа. Гэртэхинэйнгээ байра байдал нэртгээлсээ. Тиин өөрөөшье гэр бүлэтэй боложо түбхинэбэ. Түрэлхи хэлэ, уран зохёолой баялигы гүнзэги шудалха бэйг эрмэлзэлтэй байһанайн эрхээр Дугаржаб Жапхандаевые округтой түбтэ урижа, литература ажалда абаа һэн. Энэ табяад оной эхин үеэр бэлэй. "Агын үнэн" газетын журналистнууд Борис Рабдано, Жамбал Жамбуев, Батоочир Цыбыков, Арслан Жамбалон гэгшэдтэй Дугаржаб хамта хүдэлбэ. Үнийнэй мэдээжэ уран зохёолшо Жамьян Бададанжабон, залуу поэдүүд Цыдыб Жамбалов, Чингис Гомбоин, Батомунко Базарон, Балдандоржо Бадмаев—округой хэблэлэй эдэбхитэд "Агын үнэнэй" редакцияин шэнэ халаан байгаа. Элитэ зохёолшо Жамьян Бададанжабоннай Ага нютагай журналистнуудай, поэдүүдэй, прозаигуудай багшан байгаа.

Энэ үедэ округой литература нэгэдэл байгуулагдаһан түүхэтэй. Дугаржаб Жапхандаев тэрэнэй тон эдэбхитэй гэшүүдэй нэгэн байһан, стагья, репортаж, зураглал, шүлэгүүдын газетын хуудаһанда олоор гарадаг һэн. Округой газетһээ гадна, "Забайкальскый рабочий", "Комсомолец Забайкалья", "Правда Бурятии". "Буряад үнэн" газетнүүдтэ бэлитэй авторай шүлэг, поэмэнүүд толилогдоһон байха. "Байгал"

журналда, олон авторнуудай шүлэгэй суглуулбаринуудта Дугаржаб Жапхандаевтай уран бүтээлнүүд хэблэгдэжэ, олоной анхаралда табигдадаг байһан юм. "Хонгёо хүгжэм" гэхэн шүлэгүүдэйнь суглуулбари ном болгодон, 1967 ондо гараа юм. Номдо ороһон шүлэгүүдтэ поэт Алхана нютагайнгаа аглаг хайхан байгаалие, дэлгэр сэдхэлтэй, ажалша бүхэриг зоние магтан дуулана.

Авторай шэнэ бүтээлнүүд "Эхин", "Хүхэ мүнүнэй хүбөөдэ" гэхэн повестгнүүд "Байгал" журналда барлагданхай. Мүнөө Буряадай номой хэблэдэ ном боложо гаргагдаха ёһотой.

Гэхэ зуура мүнөө сагнай хүшэр, ном гаргуулхын түлөө мүнүнэн зоори ехэ хэрэгтэй.

...Хандагай мэргэн ураатай, хуа тугтай Хуаасай омогойнгоо нэрэ хүндые Жапхандаевтанай дээрэ үргэжэ, буряад арадайнгаа соёл болбосоролдо хубитаяа оруулалсажа ябаһанда урмашахаар. Дугаржабай Цэдэн хүбүүнийн эсэгынгээ замаар журналист болонхой, округой радиотелекомпанида ажаллана. Залуу журналистын радиорепортажнууд олондо найшаагдан утгагдадаг. Абгайн хүмүүжүүлхэн оюун бэйгтэй хүбүүн Майдари Хайдапович Жапхандаев Буряад ороной театральна искусствын элитэ ажал ябуулагша болонхой.

Үбгэн аба Дугаржаб Жапхандаев гурбан ашанараа харалсан, сэдхэл дүүрэн нууна. Бата Болот хоёр дунда хургуулида бэрхээр нурана. Буда багашуулай эсэсэригтэ ябана.

Далан табан наһанайн дабаан дээрэ угтажа, Дугаржаб Жапхандаевые хани халуунаар амаршалнабди, элүүрэнхэ, үнэр баян нуухыень, урдаа байһан үшөө олон дабаа дабахыень үрэнэбди.

Даша САНДАНОВ,
Россин Журналистнуудай
холбоной гэшүүн.

Дугаржаб ЖАПХАНДАЕВАЙ түрэнһөөр

ШҮЛЭГҮҮДЭЙНЬ ДЭБТЭРҺЭЭ НАРАНАЙ ЖАРГАЛГА

Наянтай уулын нахиг хүтэлэй саагуур Наран жаргааг, намжархан.	Сахилгаандал ялбана.
Мүнөө һая барууни баруун тэнгэри Мүнгэн толо гэлхэйн заханаа Дэлгэр ехээр гэлгэбэ.	Нармай хүлхэ Наранай иимэ жаргалга Дахин хэзээ нэгэтэ Дабтагдаха аал, нүхэр! Уеын үедэ мүнхэ зула-наран
Хярын саанаһаа Кино гарахаа байһандал, Сагаан хүрэг экрэн-тэнгэри	Үлгэн сэлюун дайга дээрэ Үршөөжэл байха Наһанган ганса Наһандай амидарһал!

УЛААН ШАГАЙ

Арбаадхан наһан— Арбан улаан шагай гэгшэл. Алим бэ тэрэ арбан улаан шагаймнай? Арбаадхан балшар наһамнай Арилан ошоол тэхэрихэгүйгөөр...	шагайнууц Холтоһон будагаар үнгэлэгдөөд, Хоёр-гурбахан жэл соо Хотоной хүүгэд хорхойшоо һэн бэээ. Улаан шагай шүүрээ, ийһалаа, Урилдаагаа, таалсаа, харбаа һэн ааб даа. Утахан үбэлэй хүнинүүд Урдажа хогорон үнгэрөө юм. Улаан шагайнише будаг Удаан ябангүй һалаа юм. Улаан шагайн эзэг Урдажал мүнөө үнцүгөөд, Хориной холшорые мэдэнишегүй үнгэргөөд, Гушанай гунан улаан сарые Гулдытархана гулдхажа, Хүдэрхэн буха тэргэдэ хүлөөд, Хүүюулжэл ябаһантай хүхиюутэй.
Шэнэһэнэй улаан холтоһо Шэрэм ехэ тогоон соо Хангал гутатар бусалгааг, Хара-улаан болоходонь, Нүүргэгдэһэ—гашуун гэгшын гурһа— Нэмэжэ, будаг оросотой болгооц, Арһа улаадагаг гэгшэ һэн. Аһан һүүлдэнь тэрээн соо Али хуушан юумэ будаха гү, Улаадаха юумэнэй дууһахага, Уутатай шагай адхажа, Удаахан лэ байлгадаг гэгшэ һэн.	
Хониной сагаан	

НАЙХАН

Дэлгэр уужамсэнхир талын гунгуур Дэлхэ һүүлээ хицхэн, зурын сохёо Дэлхэйн шэмэг-морин эрдэни найхан. Золто хүгжэм, дуунай нэрьээн соогуур Зохиг хатар нахис-хотос гэлгээ Зоной шэмэг-эдир хүүхэн найхан.	Далан дахуул дабхар должин дээгүүр Даамай тэнгэс аян замгаа зорёо Далайн шэмэг-сагаан онгоцо найхан. Иимэ дэлхэйн гурбан эрхим найхан Илдам эхэ Буряад соомнай ерээ, Инаг хани нүхэд булта найхан.
---	---

МАНЕЖНЭ ТАЛМАЙДАХИ БАРИЛГА

500 жэлэй урда тээ, 1485-1495 онуудта Кремлийн хананууд бодхоогдоһон юм. Тэрэнтэй зэргэлээд, Манежнэ талмай түхээрэгдэһэн байгаа. XIX зуун жэлдэ Манеж гэдэг асари томо барилга бүтэжэ, элээн дотор хоёр мянгаад хүрэтэр сэрэгшэдэй харалга үнгэргэгдэдэг, арад зон эндэ сугларжа, сэнгэдэг, концертнүүд болодог байгаа. Жэһээн, 1867 ондо композитор Берлиозой хүтэлбэри доро мартагдашагүй найхан концерт боложо, 700 хүнһөө бүридэһэн оркестр болон хоор 12 мянган хүнэй урда тоглоһон юм. Совет үедэ тэрэ олон жэлдэ Кремлийн гараж болгодоод байһанаа, 1957 онһоо 6500 дүрбэлжэн метр талмайтай

асари ехэ выставочнэ зал болоһон юм. Тэрэнтэй зэргэлээд Кремль болон Улаан талмай, Ехэ театр, ГУМ, ЦУМ, "Метрополь" гостиница, МГУ-гай хуушан байшан, "Националь" болон "Москва" гостиницанууд, тинхэдэ "Охотный ряд", "Театральная", "Александровский сад", "Площадь революции" гэжэ метронууд би. Тиин энэмнай айхабтар хүл ехэтэй газар гээшэ.

Энэ ушарые хараада абан, эндэ, газар доро асари ехэ пайманай-амаралтын (рекреационно) түб байгуулаха гэхэн шиидхэбэри абтаад, тэрэ

барилга 1993 ондо эхилжэ, мүнөө 15-15 метр үндэртэй, 0,9 метр үргэнтэй, 500 шахуу метр утатай газар ханануудын компьютертай тусхай машинаар газар доро бодхоогдоод байна. Энэ барилга 1997 оной сентябрьда, Москвагай 850 жэлэй ой болотор дүүргэгдээд байха ёһотой.

Түрүүн энэниие 40 метр гүнзэгдэ хуулаха гэхэн аад, "Һүүлэй һүүлдэ 15-17 метр гүнзэгдэһөө эхилэн бариха гэжэ шиидхэгдээ.

Энээнэй юрэнхы түхэлын гэхэдэ, урагша хойшоо гонзойһон, дүрбэн дабхартай ехэ барилга болохо. Дээдэ

дабхарын доошоо, 6-8 метр гүнзэгдэ ороһон байха. Газар дээрэхи байдалын ямар байхаб гэбэл, Манежнэ талмай гурбан хубиһаа бүридэхэ болоно. Эгээл урда таладань, газар элдэб янзын выставкэнүүд үнгэргэгдээд байха. Талмайн тэг дундань Александровска саадай үргэлжэлэл болгодон, фонтан, аллея болон ногоохон талмайнуудтай амаралтын ехэ зоно нээгдэхэ.

1922 ондо хандаргагдаһан Александр Невскийн субаргы талмайн баруун-хойто хубидань дахин бодхоохоор хараалагдаа. Тэрэниие тунгадаг шэлээр бүтээжэ, дээрэнь болор

хэрэһэн ганжар табигдаха. Талмайн хойто талада нэгэ дабхар гоё найхан гантиг байһан баригдаха.

Харин газар дорохи дүрбэн дабхарай дээдэ гурбан дабхартань айхабтар ехэ худалдаа наймаанай комплекс байрлаха. Эндэ элдэб олон магазинууд, мүн түбхын түрүүн ород эдэртэй олон ресторан, кафе, закуочнатууд байха. Ехэ рестораниинь газар дээрэхи байшан соо байжа, тэндэһээ Кремль болон Александровска сэсэрлэг харагдаха байха.

В.А. ИЛЬЧЕВ,
Газар доро хэгдэдэг барилгын талаар эрдэм шэнжэлэлгын институттай директор, техникескэ эрдэмэй доктор, профессор.

75 наһанай ойдо

АЛХАНА УУЛА

("Агын үзэсхэлэнтэ газарнууд" гэхэн үлхөө очеркнүүдһаа)

Агын эгээн үндэр хада гэхэдэ, Алхана уула юм. Тэрэнэй үндэргыш 1663 метр. Алхана уулай модоор, ан гүрөөлөөр, һамар жэмэсээр баян. Орбёл-горбёл шулуун хабсагайнуудтай, хадаһаа бууһан хүүюур уһан голнуудтай.

Алхана уула тухай урдын буряадай домог бии юм.

...Мандаһан паранай алтан гэгээн гэрэлые мантан томо бэээрэе мана татуулан халхалжа байдаг арья-барья асари томо хуягтай арьялаа үндэр Алхана баатар аажам танюу бум, сая жэлнүүдтэ амархан үлэй байжа, хотогор халюун шотагайнгаа хоймор үргэн түрүүдэ дабшалан һууһан гэхэ. Алхана баатарай бата найдамтай хоёр ехэ һугада хоёр тэгшэ һайхан Дулдарга, Элеэ басагадынь сэнгэн наадажа байтараа, үбгэн абынгаа хормойгоор гороолон тойроод үзэхэ гэлсээд, үмэнэ зүг барин яба ябаһаар, үршөөл ехэтэ Онон хатан эжыдэ хүржэ ошоһоор, ерээгүй һэн ха. Алхана баатархольн холо зорин ошоһон хоёр һайхан басагадаа хоног үдэр бүри хүлээжэ, хонгор һайхан хоймор уужам түрүүдээ һуужал һууһаар гэхэ.

Домог соо иигэжэ хэлэгдэнэ. Харин Алхана уула хээээ, хайшан гээд бии болооб гэхэн эрдэм ухаанай үндэрөөр геологуудай иимэ тайлбари бии: Алхана уула анханда Могойтын шэлын нэгэ хуби боложо, Элеэ голой эхин багта оршодог һэн ха. Тус уула гол түдэб шулуулг зүйлһөө бүридэнэ. Шулуун зүйлэйнь наһан 180-200 миллион жэл гэгжэ тодорхойлогдонно. Алхана уулын хамаг шулуу шохойнь урда үни сагай вулканһаа бии болоһон гэхэ.

160 миллион жэлэй саада тээ орбёлһон вулканай шэнжэ хадаа Алхана уулын мүнөө холоһоо шобогороор харагдадаг хяра оройнь тэрэ вулканай гол гуламта байһан гэжэ геологууд тоолоно. Тнимэ болохоороо, Алхана ууламнай эртэ урда сагта халуун бурма, хара угаа бааюулан, хайлаһан шулуу урдахуулааша хүсэтэ ехэ вулкан байһан байгаа гэшэ. Тини вулканай унтаран хүнэһэн һуурийн тэрэ заңдаа шахуу үлэхэниеннь мүнөө харанабди.

Урдань байгаалида хүгэдэдэг буряад зон Алхана уулын олон тоото хабсагай шулуунуудта нэрэ үгэһэн байдаг. "Зүрхэн шулуун", "Үүдэн хүмэ", "Димчигэй хүмэ", "Жанхарай хүмэ", "Нара хажайдай хүмэ", "Загууридын хүмэ" гэхэ мэтэ нэрэтэй хабсагайнуудһаа "Зүрхэн шулуун" лэ үнэхөөрөө зүрхэндэл ади түхэлтэй. "Үүдэн хүмэ" дундаа ехэ тоннель-нүхэтэй юм.

Алхана уулын зүүн ташалаңда "Юһэн хобоогой аршаан" гэжэ нэрлэгдэдэг хүүюур уһан бии. Энээгээр элдэб эсын үбшэ аргалдаг гэжэ хэлсэдэг. Тини эндэ тэндэһээ зон ержэ, хадын хүйтэн уһанда толгойгоо, бээ сохиоуддаг. Юрэ, энэ уһые амталаад үзэхэдэ, аршаанай амтагүй юм. Харин уулын оройн саһан хайлаад, мүн зундаа ороһон бороогой уһан газарта шэнгэһэн аад, эндэхи жалга, шулуун хобдолоор гаража, доошоо урдана бэшэ хаяа? Тээд яахадаа энэ уһанда сохюулан хүн ехэ заһал абааб гэжэ хэлэдэг гэшэб? Али энэмнай аргалан эмшэлхэ эди шэдитэй арюун нангин уһан гү?

Энээн тушаа мүнөөнэй эрдэмтэдэй шэнжэлжэ олоһон нэгэ иимэ тайлбари бии гэбэл: хадын хүүюурэй, али хадын түргэн урасхалта горхоной дэргэдэ хүнэй бөө хүнгэн болодог. Ушарынь уһанай сэсэрхэдэ, гидроксил болон гидроксонин ионууд бии боложо, кислородой атомууд сүлөөржэ, хүнэй тархиин, зүрхэнэй һуданаңда ашатай һайнаар нүлөөлдэг. Энэнь гипертони, мэнгээрһэн хоолойн, түбэнгийн ханяада, астма болон бусад үбшэ аргална.

Эрдэм ухаагаар үндэһэлэгдэһэн энэ

баримта хадаа Алханын "Юһэн хобоогой аршаан" гэжэ нэрлэгдэдэг уһанай зарим хүнүүдтэ тухатай байжа болоһонниие гэршэлжэ үгэнэ.

"Зүрхэн шулуун" гэжэ нэрэтэй Алхана уулын үбэрэй томо хабсагай шулуунда зэрлиг монсогор һонгино элбэгээр ургадаг. Мүн эндэ барагшан гэжэ нэрэтэй томо унжагар сагаан хулганаан гэгтэ шулуу дугысажа, хагынь эдижэ ябатараа харагдашадаг. Хабсагайн шулуунай зарим табсанда хараасгайн уурхай шэнги хара юумэн нялтатай байдаг. Энэмнай барагшанай аргал гэшэ. Литературада энээниие "байгаалин бальзам", "Забайкалиин шарил", "Барагчуун" гэжэ нэрлэдэг. Барагшанай бэсын зарим хубине, мүн аргалынь урдань түбэд эмдэ оруулдаг байһан гэхэ. Харин мүнөө энэ зүйлые эрдэмтэд шэнжэлжэ, шуухаг хэрэгтэй эм болохо юумэн гэжэ тоолонхой.

"Үүдэн хүмэ" гэжэ нэрэтэй хабсагай Алханын баруун-урдахи эрид ташалаңда оршодог. Энэ базальт шулуун хойноһоо үлэхэн һалхине хүндэлдэн байдаг. Тнимэһээ дундахи зөөлэн талань һалхи, нара, бороо, саһа шуурганда ходоодо ортожо үмхирэн, бутара бутарһаар нүхэ гарашоо ха юм. Тэрэ нүхэниинь ехэдаа. Тэрээн соогуур ашаанай хоёр автомашина зэргэлээд гаража шадаха. "Үүдэн хүмэ" гэшэ тон томо хабсагай һэн туладаа, нара, һалхинай хүсэһоо, мүн газарай хүдэлөөһоо ходо эбдэржэ байдаг. Хэдэжэн жэлэй саада тээ доодо боориһоонь гэрэй шэнгэн томо шулуун бутаран уһанан юм.

Манай Забайкалиин оршон байдалда урда эртэ сагай зүйлнүүдые газар дорһоо олоод, тэрэнэйнгээ наһа гэхэ гү, али хэзэһэнэй юумэн бэ гэжэ тодорхойлодоо, Алхана шэнги үндэр газарта олоһон һаань, бүри хэмгүй үчинэй гэдэг туримтай болоһон гэжэ геологууд хэлэдэг. Ашагта малтамалнууд урда сагта уһанай элхэндэ хушагдаһанһаа гадна, баһа вулканай төһөрһэн гү, али хожомоо дахин бурьялан урасхал зүйлнүүд доро үлэхэдэг байһаа.

Жэһшэнь, Алхана уула шадарай ашагта малтамал тухай шотагай зон хэлсэхэдэ: "Алханамнай алтая дараад һуудаг, ара таладань лэ олоһон байха, үбэрһоонь олохогүй", - гэдэг юм. Эндэ Ара-Элеэгэй алтанай урдын уурхай тушаа хэлэгдэнэ. Зүгөөр совет сууга ехэ академик В. А. Обручев Ара-Элеэгэй алта малтадаг газараар ябахадаа, эндэхи эгээл баян руда мүнөө байһан газартань бэшэ, харин хүрнэ Гришевэй хадаа гэжэ хэлэһэн гэхэ. Ушарынь хадаа вулканай хожомой үеын урасхалнууд тус ашагта малтамалые уһанай элхэн мэтээр хушаһан байжа болоо.

Энэ мэтын юумэнһээ бодожо үзэхэдэ, Алхана уула баһа ашагта малтамалаар баян байжа болохо үндэһэ баримтатай ха юм. Мүн тус уулада элдэб янзын модон, үбшэ ногооной дунда эм домдо ородог ургамалнуудшые бии байжа болоо. Эдэ бүхы юумэн хожом хойшоодоо шэнжэлэгдэжэ, арад зоной аша туһада хэрэглэгдэхэ байһаниинь дамжаггүй. Мүнөө Алхана уулын үзэсхэлэнтэ газарнуудаар хургуулиин һурагшад, пионернүүд, мүн томо хүнүүдые дулаанай сагта аяншалга хэжэ, байгаалиин ниюсануудые эрдэм ухаанай хүсөөр тайлбарилан ойлгожо абана.

Алхана уула гэшэмнай Агын округой үнэхөөрөө үзэсхэлэн газарай нэгэн болоно. Урда сагай энэ уулын "Үбгэн хүн мэхэтэй" гэдэгтэл, олон ниюсануудаа хадагалжа байһаниинь лабтай. Тэдэн эрдэм ухаанай мэргэн аргаар уудалагдан таагдажа, үзэсхэлэн ууламнай бүри ехэ һонирхолтой болохо байха. 1984 он..

"Саахарай үбшэ (диабет) эмшэлэлгын гол асуудалнууд" гэхэн темээр конференци Улаан-Үдын клиническэ больницын актов зал соо үнгэргэгдэбэ.

Элүүрые хамгаалгын министерствын, республиканска больницын хүдэлмэрилэгшэд, республикын районнуудай врачнууд, диабет үбшэнтэй олон хүнүүд, тэрэшэлэн Москвагай Россиин медицинскэ университедэй профессор М. Ф. Логачёв, "Ново-Нордиск", "Джонсон ба Джонсон" фирмэнүүдэй түлөөлэгшэд конференциин хүдэлмэридэ хабаадаба.

Элүүрые хамгаалгын министерствын ахалагша хүдэлмэрилэгшэ А. С. Перепанова оролто үгэ хэлэжэ, тус конференцие нээбэ. Тиэхэдэ тэрэ мүнөөдөр саахарай үбшэ (диабет) эмшэлэлгын талаар хургуули нээхэмнай гэжэ мэдүүлээ. Удаань Элүүрые хамгаалгын министерствын ахалагша терапевт Г. Ч. Махакова үгэ үгтэбэ.

Республика соо диабет үбшэ аргалха мэргэжэлтэдэй дунда медицинһын нэгэ кандидат, дээдэ категориин врачнууд хүдэлнэ. Республикын эндокринологическа диспансерэй дэргэдэ 1959 онһоо эхилжэ диабет үбшэ аргална. Хүдөө шотагуудта орходоо хотонуудта ажаһууштадай дунда энэ үбшэн илангаяа дэлгэрэнхэй гэжэ тэрэ хэлээ.

ЭЛҮҮР БАЙЛГА - ХИНАЛТЫН ХҮСЭН

Тэрэнэй удаа "Ново-Нордиск" фирмэтэй танилсалга үнгэргэгдэбэ. Тэрэнэй түлөөлэгшэ А. Ю. Кимдэ үгэ үгтөө. Энэ фирме далаад жолон туршада диабет аргалха эмүүдые үйлэдэбэ, тэдэ мэргэжэнхэй. Тус фирмын дэргэдэ өөрын клиниктэй "Стено" гэхэн диабетическэ түб нээгдэнхэй. Тэрэ клиникэ 13 хууригтай, жэлдэ 6 мянган үбшэнтэд эндэ аргалуулдаг.

А. Ю. Кимэй хэлэһэнэй ёһоор, Даниин эм бүтээгшэдэй ажалай туйлалтануудай, мүн бэсынгээтамирайнгаа хойноһоо нарин хиналта бээлүүлэһэнэй ашаар үбшэнтэд ажал хэнэ, ута наһа эдлэнэ гэжэ тэрэ хэлээ.

"Ново-Нордиск" фирмын түлөөлэгшэ А. Ю. Ким республикын эндокринологическа түбэй дэргэдэ нээгдэһэн шэнэ хургуули саахарай үбшэнтэй али бүхы асуудалнуудта зориулагдаһан олон номуудые, кассетнуудтай хэдэн комплектнуудтайгээр видеодвойко бээлэ бариба. Тэрэшэлэн энэ үбшэ эмшэлэлгэдэ хэрэглэгдэдэг ручкануудые, "Джонсон ба Джонсон" гэхэн фирмын техникескэ хэрэгсэлнүүдые бээлгдээ.

Үгынгөө түгэсхэлдэ тэрэ эндэ сугларагшадай анхарадда "Ново-Нордиск" фирмын ажал ябуулга тухай диафильм дурадхаба.

Удаань "Саахарай үбшэнтэдэй бэсынгээтамирай хойноһоо хиналта бээлүүлхэ арганууд" гэхэн темээр профессор М. Ф. Логачёв элидхэл хээ.

Росси гүрэндэ саахарай үбшые саг соонь эдирүүлхэ арга мүнөөнэй эрилтэ до харюусанагүй. Энэ талаар бидэ хүгжэлтэ хургуули орононуудай шэнэ туйлалтануудһаа гэгэйдэнбди. Нүүдэй 10 жэл соо манай орондо диабет үбшэ эмшэлхэ хэрэгтэ шэнэ зорилгонууд хараалагданхай, Федеральна программа абтанхай. Саахарай үбшэнтэ - гол түдэб угаа дамжадаг үбшэн гэшэ. Энэ үбшэнтэй хойшололнууд ехэ аюултай. Илангаяа хүнэй шодонтой хараа муудхаадаг, бөөрэдэ тон муу нүлөө үзүүдэг юм. Манай гүрэндэ диабет үбшэнтэй инсулин хэрэглэгдэһэнэ дулдыдадаг ба дулдыдадаггүй I ба II түхэлын ехэ дэлгэрэнхэй.

Саахарай үбшэ эмшэлэлгэдэ горитой түлхисэ болохо хургуулинуудые нээхэ гэшэ мүнөө үе сагай эрилтэ болонхой. Үбшэнтэй бэсын тамирай хойноһоо медицинһын шэнэ туйлалтануудаар хинаха, саг соонь дэмжэлтэ үзүүлхэ хэрэгтэ мүнөө нээгдэһэн хургуули горитой нүлөө үзүүлхэ гэжэ тэрэ мэдүүлээ. Саашадаа үбшэнтэд ямар аргаар хиналта бээлүүлхэб, тэрэнэй түлөө юумэ мэдэхэ, хэрэглэхэ ёһотой гэжэ тэрэ дэлгэрэнгээр хөөрөбэ.

Түгэсхэлдөө М. Ф. Логачёв үбшэнтэдэй асуудалнуудта харюусаа.

Элүүрые хамгаалгын министерствын диабет үбшэ эмшэлэлгээр штатнабэшэ ахалагша мэргэжэлтэ, эндокринологическа түбэй врач-педиатр Н. А. Шоболова үгэ хэлэхэдэ, иимэ хургуулиин нээгдэһэндэ бидэ тон баяртай байһанабди гэжэ тэмдэглээ. Диабет үбшэ эмшэлхэдэ хэрэгтэй эмүүдээр, техникескэ хэрэгсэлнүүдээр хангадаг дээрэ нэрлэгдэгшэ фирмэнүүдтэй хэлсээ баталжа, саашадаа нягта холбоотойгоор хүдэлхэбди гэжэ тэрэ хэлээ.

Тэрэшэлэн тус конференциин үедэ профессор М. Ф. Логачёв мэргэжэлтэ врачнуудта зориулжа, "Диабет үбшые саг соонь эмшэлэлгэ хориггүй", мүн "Инсулин гэжэ эмһээ дулдыдадаг диабет үбшэ эмшэлэлгын онсо илганууд" гэхэн темэнүүдээр элидхэл хээ.

Энэ конференциин хүдэлмэридэ "Джонсон ба Джонсон" фирмын түлөөлэгшэ Руслан Алтаев хабаадажа, эмхиин ажал ябуулга, тэрэнэй бүтээн гаргадаг үбшэнтэдэй шуһан соохи саахарай хэмжээе ходо тодорхойлохо байха шэнэ түхэлэй онһон хэрэгсэлнүүдые-глюкометрнүүдые хайшан гээд хэрэглэхэ тухай тобшохоноор хөөрөжэ үгөө. Тэрэшэлэн конференциин хүдэлмэридэ хабаадаһан үбшэнтэдтэ худалдан абахынь глюкометрнүүд дурадхадаа.

Конференциин түгэсхэлдэ А. Ю. Ким "Диабетическэ һуеы (стоп)" гэхэн темээр эндэ сугларагшадаг хөөрэдэбэ.

Тус хэмжээ ябуулгын дүнгүүдээр нээгдэһэн шэнэ хургуули үбшэнтэдтэ зүбөөр эдеэлхэ, инсулин-терапи хэрэглэхэ, һорилго хэхэ гэхэн медицинһын гол шухала эрилтэнүүдые сахиха хэрэгтэ ехэ үүргэ дүүргэхэ ёһотой. Тус хургуулиин дэргэдэ медицинһын хүдэлмэрилэгшэдтэй зүблөөнүүд болон һуралсал үнгэргэгдэжэ байхаар түсэлэгдөө. Юуб гэхэдэ, хүн зоной элүүрые хамгаалгада хубилаалта боложол, шэнэ туйлалтанууд хэгдэжэл байдаг ха юм. Ушар тиймэһээ медицинһын шэнэ туйлалтануудтай зохиладуулан, гансал үбшэнтэдшые бэшэ, мүн баһа эмшэд эрдэм мэдэсээе саг үргэлжэ дэршэлүүлжэ байха ёһотой гэжэ онсолодоо.

Э. ДАМБАЕВА.

ТАМХИ БУ ТАТАГТЫ!

Дэлхэй дээрэ жэл соо 60 миллион наһа бараһан хүнэй 5 миллионийн хорон хабдар (рак) үбшэнһөө боложо үхэнэ. Харин Росси гүрэндэ энэ үбшэнһөө 500.000 хүн жэл бүри наһа барана.

Жэл бүхэндэ дэлхэй дээрэ аяр 10 миллион хүн тус үбшэндэ дайрагдажа, эмшэлгын эмхинүүдтэ хандана. Тэрэнэй 800 мянган иинь - Росси дотор. Эрэшүүлэй дунда уушханай, эхэнэрнүүдэй

дунда хошхоногой хорон хабдар ехээр хүжэрнэ. Энэ үбшэндэ бэлээр дайрагдадаг зоние нэрлэбэл, тамхи татадаг, буруугаар хоол баридаг, элүүр бэшэ ажабайдалтай хүнүүд болоно. Харин 30 процентнь байгаалиин бузарлагдаһан ушарһаа үбшэлнэ гэшэ.

Үшөө тинхэдэ агаарай хорото газар шэгээтэй, бээдэ тон муу нүлөөтэй химическэ бодосуудтай байхадань, үбшэлхэ олон ушар дайрадагана.

Харин тамхи татадаг зоной 80-90 процентнь уушханай хорон хабдарта дайрагдана. Тамхиншад тамхи татадаггүйшүүлхээ 40 дахин олоор энэ аймшагтай үбшоор үбдэнэ гэжэ һануулаа. Гадна тамхи татахада, тапгалайн, хэлэнэй, улаан хоолойн, хотын болон суухын хорон хабдарта дайрагдажа магадгүй.

"Новое время" сэтгүүлһээ абтаба.

XVII жаранай гал улаан хулгана жэл
(1996 - 1997 онууд)

ЗУНАЙ ЭХИН ХАРАГШАН МОГОЙ НАРА

Буряад литэ	10	10	11	12	13	15	16
Европын литэ	27	28	29	30	31	1	2
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабба Нара понед.	Мягмар Марс Вторник	Һагба Маркүри среда	Лүрдэ Юпитер четверг	Баасан Салдон лятница	Бимба Сатурн суббота	Нима Нардн воскр.
Үнэз Үдэр	хүхэ хулгана	хүхэашэн үхэр	улаан бар	улаагшан туулай	шара луу	шарагшан могой	сагаан морин
Мэнгэ	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон
Һуудал	еал	шорой	түмэр	огторгой	цһан	цула	модон

Гарагай 2-то шэнын 10 (майн 27). Бадмасамбаавын үдэр.

Хүхэ хулгана, 1 сагаан мэнгын, галда хуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, зальбарха, дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые бүтээхэ, тэдэндэ мүргэхэ, үргэл үргэхэ, наһа утадхалгын ном уншуулха, далага абаха, лусуудта үргэл үргэхэ, аршаанаар угааха, буян хэхэ, хяһа гаргаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, үүдэ гаргаха, нарай хүүгэдые эмшэлхэ, абанаана бусааха, үрэнэ тариха, тангаригаа болоулха, дайсание номгодохо мэтн үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэтэй хамта замда гараха, холын аянда мордохо, ном соносохо, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, бэри буулгаха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, мал үүсэлхэ, үхибүү үргэжэ абаха, хүн дүрсээ алдаха, мори урилдаалганда хабаадаха, эблэрхэ, хэлсээ хэхэ, ном оршуулха, үхибүү хүлдэ оруулха, бага хүүгэдые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэ мэтн үйлэнүүдые сэрлэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, бэрын тамир һайжарха.

Гарагай 3-да шэнын 10 (майн 28). Энэ һарада 10-най үдэрнүүд дабхасаба.

Хүхэгшэн үхэр, 9 улаан мэнгын, шоройдо хуудалтай үдэр. Бисалгал хэхэ, далага абаха, газарай нүхэ бүтүүлхэ, тангаригаа болоулха, эльбэ сараха, үхэр худалдаха, модоор, түмэрөөр дархалха, ондоо нютагта түбхинэхэ, наһа утадхалгын ном уншуулха, шэрдэг бэрхэхэ, дайсание болон ада шүдхэр дараха мэтн үйлэнүүдтэ һайн. Зүгөөр замда гараха, бэри буулгаха, наһа барагшын хэрэг бүтээхэ, хээрэ нүхэ малтаха, гэрэй һуури табиha мэтн үйлэнүүдтэ муу. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, бэрын тамир һайжарха.

Гарагай 4-дэ шэнын 11 (майн 29).

Улаан бар, 8 сагаан мэнгын, түмэргэ хуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, сахюуса хуруулха, сан табиha, гэр байрала арюудхаха, аршаанаар угааха, хэшэг далагын ном уншаха, модо сабшаха,

тангаригаа болоулха, агнаха, ном номнохо, буян хэхэ, эм найруулха, хубсаһа эсхэхэ, хадаг табиha, бэри буулгаха, түрэ хурим хэхэ, үзэг үзэхэ, эд бүтээхэ, зурхай шудалха, юумэ худалдаха, худалдажа абаха, дасан (дуган), субарга, бурхан, ном арамнайла, дайсание номгодохо, абанаана бусааха, городто хүдэлмэри бүтээхэ мэтн үйлэнүүдтэ һайн. Гэбэшье мяха шараха, тоһо, өөхэ хайлуулха, үхибүү хүлдэ оруулха, бага хүүгэдые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэ, замда гараха, наһа барагшые хүдоолүүлхэ, нүүхэ, шэнэ газарта бууса түхээрхэ мэтн үйлэнүүдые тэбшэлтэй. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, бэрын гөрэнхы тамир һайжарха.

Гарагай 5-да шэнын 12 (майн 30).

Улаагшан туулай, 7 улаан мэнгын, огторгойдо хуудалтай үдэр. Дасан (дуган), мүргэл шүтээнэй бусад зүйлнүүдые бүтээхэ, Наранда, һарада, Газарта мүргэхэ, хүниие тушаалда томилһон тухай захиралта гаргаха, зарлиг тулхаглаха, үзэг шудалха, ном уншаха, эм найруулха, буян хэхэ, үрэнэ тариха, наһа утадхалгын хэрэг бүтээхэ, амгалан байдалай түлөө үргэл үргэхэ, хубсаһа эсхэхэ, абанаана бусааха, тэнгэри тахиha, гүрэм уншуулха, эльбэ гаргуулха, ехэ хүниие бараалхаха, хэлэ ама намдааха, хүниие эблэрүүлхэ мэтн үйлэнүүдтэ һайн. Харин улай гаргаха (мал үүсэлхэ), мяха шараха, тоһо (өөхэ) хайлуулха, үбшэ аргалжа эхилхэ, нүүхэ, худалдаа наймаа хэхэ, шорой, шулуу хүдэлгэхэ, лусууд тахиha, модо отолхо, хурим хэхэ, шууялдаха, үймэхэ, сангарил хураха, маани сахиха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, шэнэ газарта бууса түхээрхэ, үхэр мори худалдаха мэтн үйлэнүүдые тэбшэхээр. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.

Гарагай 6-да шэнын 13 (майн 31).

Шара луу, 6 сагаан мэнгын, уһанда хуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, номой сахюуса

хуруулха, эм найруулха, гэр бариха, шабар зуураха, замда гараха, ном номнохо, тэрэниие соносохо, наһа утадхалгын ном уншуулха, хадаг табиha, бэри буулгаха, түрэ хурим хэхэ, юумэ худалдаха, худалдажа абаха, андалдаа хэхэ, буян хэхэ, дайсание болон ада шүдхэр номгоруулха, лусууд тахиha, түмэрөөр уранай зүйл бүтээхэ, далага абаха, аршаанаар угааха, нүгэлөө наманшалха гэхэ мэтн үйлэнүүдтэ һайн. Харин юумэ бузарлаха, үзэн ядалга үүсхэхэ, ехэ уһа гаталха, заһаа бариха, тангариг абаха, һубаг малтаха, дайсание дараха, нүүхэ, наһа барагшые хүдоолхэ, үхэр худалдаха мэтн үйлэнүүдтэ муу. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, зол ушарха.

Гарагай 7-до шэнын 15 (июниин 1). Дүйсэн үдэр.

Энэ һаранай 14-нэй үдэргүй байба.

Шарагшан могой, 5 шара мэнгын, хада уулада хуудалтай үдэр. Эхин һарада шара могой үдэр гудахадаа, модон хохин, муу хойшолонтой байдаг. Тимэһээ ямаршы һайн үйлэ үйлэдэнгүй, гэртэхи, газаахи ажалханаа хэхэ үнжэбэл, туһань ехэ гэдэг. Энэ үдэр хүнэй үһэ абагүй һаа, дээрэ.

Гарагай 1-дэ хуушанай 16 (июниин 2).

Сагаан морин, 4 ногоон мэнгын, модондо хуудалтай үдэр. Бурханда мүргэхэ, зальбарха, тэнгэридэ һүгдэхэ, үргэл үргэхэ, найман луста мүргэжэ, үргэл үргэхэ, буян хэхэ, эм найруулха, эд бараа худалдаха, андалдаа хэхэ, далага абаха, хээрэ ажал хэхэ, эд бараа, үхэр худалдажа абаха, ноёндо ошохо, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо хуулгаха мэтн үйлэнүүдтэ һайн. Гэхэ зуура бага үхибүүдые гэрһээ гаргаад, ондоо тээшэнь эльгээхэ, шэрдэг бүрихэ, хэрүүл гаргаха, дайсад бололсохо, бэри буулгаха, мори худалдаха, худалдажа абаха, наһа барагшын хэрэг үйлэдэхэ, замда гараха, арамнай бүтээхэ, засаг буялалдан тэмсэхэ, заргалдаха мэтн үйлэнүүдтэ муу. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, үбшэн хүрэхэ.

И.А. АСАЛХАНОВ

Ороноймнай мэдээжэ эрдэмтэ, түүхын эрдэмэй доктор, Россин Федерациин болон Буряад Республикын эрдэмэй габьяата ажал ябуулагша Иннокентий Арсеньевич Асалханов 83 хүрэжэ ябатараа наһа бараба.

И.А. Асалханов Усть-Ордын Бурядадай автономито округой Эхирэд-Булгадай Дархат тосхондо таряашанай бүлэдэ 1914 ондо түрэлэн юм. Эрхүү хотодо дунда хургуули дүүргээд, алтанай приискдэ хүдэлөө.

Тэрэ 1937 ондо Калининай нэрэмжэтэ багшанарай институт, 1939 ондо Эрхүүгэй багшанарай институтдай түүхын факультет заочноор дүүргээ. И.А. Асалханов 1937 ондо Хэжэнгын, удаань Хориин хургуулинуудта түүхын багшаар хүдэлөө. Тэрэ 1939 оной август һараһаа 1942 оной февраль болотор Улаан-Үдэ хотын 3-дахи дунда хургуулида ажаллаа юм.

1942 оной февральһаа 1945 оной октябрь болотор И.А. Асалханов Совет Армиин зэргэдэ алба хээ, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадалса.

1945 оной ноябрь һарада сэрэгэй албанһаатабигдаад, тэрэ багшанарай мэргэжэл дэшлүүлгын институтта, мүн Улаан-Үдын багшанарай училищида директорэй орлогшоор хүдэлөө. 1946 оной сентябрь һараһаа 1958 оной октябрь болотор Д. Банзаровай нэрэмжэтэ Бурядадай багшанарай институтта СССР-эй түүхэ заагаа. Эндэ хүдэлхэдөө, тэрэ талаан бэлигтэй лектор, шадамар бэрхэ хүмүүжүүлэгшэ, үсэд нэгэрүү шэнжэлэгшэ байһанаа харуулаа, кандидадай диссертаци хамгаалаа, доцент болоо һэн.

1959 онһоо эхилжэ, И.А. Асалхановай ажал ябуулга Россин Федерациин Эрдэмэй академиин Сибириин отделениин

Бурядадай Ниитын эрдэмэй институтдай холбоотой. Тэрэ эндэ 1964 ондо түүхын эрдэмэй докторой нэрэ зэргэдэ хүртэхын түлөө диссертаци хамгаалаа. Мүн лэ эндэ хүдэлхэдөө, капитализмын үеын Сибириин түүхэ шэнжэлгээр эрхим мэргэжэлтэ гэжэ тодорлоо. Олониитэ эрдэмтэдэй дунда үргэнөөр мэдээжэ болоһон 3 үндэһэн шухала монографи толилуулаа, тэрэшэлэн "Бурядадай АССР-эй түүхын" 1-дэхи боти, Сибириин түүхын 3-дахи боти, мүн Сибириин ба Бурядадай түүхэ шэнжэлгээр бусад олон хүдэлмэри хэблэгдэ хабаадаа. И.А. Асалханов гүнзэги удхатай хүдэлмэри дээрэ ороной түүхэ шэнжэлгэдэ гөрнотой хубигтана оруулаа. Тэрэ түүхын олон багшанарые болон эрдэмтэдые хүмүүжүүлээ. Иннокентий Арсеньевич Асалхановай үндэр бүтээсэтэ ажалайнь аша габьяа гүрэн түрын талаһаа үндэрөөр сөгнөгдөнхэй. Тэрэндэ үндэр нэрэ зэргэнүүд олгогдонхой.

Мэдээжэ эрдэмтэ, багша, һайн нүхэр И.А. Асалханов тухай мүнхэ дурасхаал манай сэдхэлдэ хэтэ мүнхэдөө үлэхэл. Бүлэг нүхэдын.

АЖАЛАЙ БААТАРАЙ ХҮНДЭЛЭЛДЭ

Ажалай Герой Бальжинима Мажиевай шаңда хүртэхын түлөө барилдаашадай мурьсоон һаяшаг Хара-Шэбэр хуурида үнэргэгдэбэ. 1979-83 онуудта түрэлэн 200 гараг хубүүд округой хууриин тосхонуудһаа эндэ сугларжа, шаңдаһанайнгаа шадал үзэлсэбэ. Хара-Шэбэрэй, һүдэнтын, Сагаан-Уулын, Алханын, Гүнзийн үхибүүдэй тамиршадай хургуулиин бүхэшүүл булоу бүхэ, шамбай шуран байһанаа харуулаа.

Илагтадта үнэгтэй сэнгэй шагналнуудые һаяхан 80 һаһая найрлаһан Б. Мажиев өөрөө барюулхадаа, сэдхэлээ ханажа, сээжээ сэнгүүлжэ байһанаа мэдүүлэн, үхибүүдтэ амжалта, аза талаан үрөсбэ.

Мүн эндэ сугларһан дээдын гарай барилдаашад тулалдаад, область ба округой оло дахин абарга, уласхоорондын зэргын мастер Цэдэб Иванов бултын бүүдэрүүлжэ, видеоманитофон шагналтай бусаа.

Тиихэдэ Улаан-Үдэ, Шэтэ болон бусад хотонуудаар ажаһуудаг Хара-Шэбэр тоонтотой шотагайхидын, эндэхи ажахы мурьсоонэй нэрэтэ мүнгэ зөөринь даалсаа.

Ц. ГОНГОРОВ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А.Л. АНГАРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО-КОЛЛЕГИ: РИПЧИПОВ С.Д. (редакторай орлогшо), ЖИГЖИТОВ Б.-М.Ж. (харюусалгата секретарь), ГАРМАЕВ Р.Б. (Буряад Республикын Президентин ба Правительствын аппарат), СУНДАРОН Д.Д. (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудые даагшад: ДАШЕЕВА Г.Х., ДОНДОГОЙ Ц.Ц., ОЧИРОВ С.Д., САМБЯЛОВА Т.В., ПИИТАЕВ В.И. (хэблэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвиллин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хууданан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 4170. Хэблэлдэ тушаалданан саг 17.00.

"Республиканска типографи" гэлэн АО-до газетэ хэблэгдэ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүрихэлдэ абтанхай. Заказ № 7768.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшын - 2-68-08, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариин - 2-62-62, таһагууд: ниитин-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическэ - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон хургуулинуудай - 2-60-21, (даагшань), 2-57-63, олоһонтын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректоринүүдтэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентнууд: Агинскта - 3-42-19; Закаменскта - 30-61.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-35-95